

Celâlzâde Muştafâ Çelebi'ye Atfedilen *Hedyyetü'l-Mü'minîn* Risalesine Dair: *Selîmnâme* Mukaddimesi

HALİM YAR

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
ŞırnakUniversity, Faculty of Theology, Türkiye
halimy14@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9362-567X>

Öz

Nişancı Celâlzâde Muştafâ (ö. 975/1567) Kanuni döneminin en önemli diplomatlarından birisi olup birçok eser kaleme almış, çeviriler yapmış, nesirdeki ustalığıyla tanınmış bir yazardır. Celâlzâde'nin nişancılık görevinden emekliliğe ayrıldığı 964/1556-57 sonrasında, eserlerinin arttığı görülmektedir. Bu dönemde yazdığı düşünülen ve ikincil kaynaklarda *Hedyyetü'l-Mü'minîn* ismiyle anılan metin; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY07204 numarada kayıtlıdır. Bir sebep-i te'lîfi olmadığından metnin hangi türe ait olduğu anlaşılamamaktadır. İkincil kaynaklarda konusu dolayısıyla metnin bir dinî ahlaki risale olduğu belirtilir. Metnin hamdele, şalvele ve İslam büyüklerine övgüye dair bir içeriğe sahipliğinden ötürü bir mukaddime olabileceği göze çarpar. Önceden incelenmediğini gördüğümüz *Hedyyetü'l-Mü'minîn*'i şekil ve içerik yönünden araştırmayı ve metnini ortaya koymayı düşündük. Celâlzâde'nin diğer eserlerini tetkikimiz neticesinde nüshanın aslında *Selîmnâme*'nin mukaddimesi olduğunu tespit ettik. *Selîmnâme*'nin mukaddimesi hakkında şu ana kadar iki tane çalışma yapılmıştır. Ahmet Uğur'un makalesinde çevriyazı kullanılmakla birlikte mukaddime tamamlanmamış, ikinci çalışma olan *Selîmnâme* metninin yayınında ise çevriyazı kullanılmamıştır. Her iki çalışmada da içerik incelemesi yapılmamıştır. Biz bu makalede öncelikle yazarın hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler sunacağız. Müstensih tarafından *Hedyyetü'l-Mü'minîn* şeklinde yeniden isimlendirilen söz konusu mukaddimenin hem mensur hem manzum bölümlerinin şekli unsurlarını, yazarın mensur ve manzum üslubu ile içerik incelemesini de vereceğimizden dolayı bu iki çalışmadan ayrılacağız. Söz konusu metnin; aslında başka eser olduğu tespiti aşamalarımızı gösterecek, mukaddimenin eğer bir müstakil eser olsaydı türü ne olurdu hakkında çıkarsamalarda bulunacağız. *Selîmnâme* kitabı ile elimizdeki nüshayı karşılaştırdığımız ve kitapta hatalı bulduğumuz yerleri bir çizelgede serdedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Celâlzâde Muştafâ Çelebi, Naşihatnâme, Münacât, Selîmnâme.

On the Treatise on the *Hadiyyat al-Mu'minîn* Attributed to Jalâlzâde Muşţafâ Çelebi: An Introduction to *Selîmnâma*

Abstract

Nishânci Jalâlzâde Muşţafâ (d. 975/1567) was one of the most important diplomats of the Süleiman the Magnificent period, and was a writer who wrote many works, made translations, and was prominent with his prose. It is seen that Jalâlzâde's literary production increased after he retired from his duty as tughraî (imperial scribe) in 964/1556-57. The text, thought to have been written during this period and referred to as *Hadiyyat al-Mu'minîn* in secondary sources, is registered at number NEKTY07204 in the Istanbul University Library. Since there is no introduction, it is not clear to which genre the text belongs. In secondary sources, it is stated that the subject of the text is a religious-moral treatise. It is noteworthy that the text can be considered as an introduction, as it contains praise, eulogy and exaltation towards Islamic important figures. In this article, we thought of examining *Hadiyyat al-Mu'minîn*, which we saw had not been examined before, in terms of form and content and presenting its text. When we examined Jalâlzâde's other works, we determined that the copy was actually the introduction of *Selîmnâma*. There have been two studies on the introduction of *Selîmnâma* so far. In one of these studies, transcription was used in the article but the introduction was not completed, and in the second study, transcription was not used in the publication of the *Selîmnâma*'s text. In this article, we will first give brief information about the author's life and works. We will examine the formal elements of both the prose and verse sections of the introduction in question. We will give information about Jalâlzâde's prose and verse style and the content of the work. Therefore, we will present something different from these two studies. We will show the steps we followed to determine that the text in question was actually another work and make inferences about which genre it would be considered if it were an independent work. We will compare the book of *Selîmnâma* with the copy we have and list the places we found to be wrong in the book in a table.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Jalâlzâde Muşţafâ Celebi, Naşîhatnâme, Munâdjât, *Selîmnâma*.

Giriş

Bir eserin hangi türe dâhil olduğunu belirleyebilmek için sebep-i te'lîfle birlikte eserin konusu; şekli, kurgusu ve başlıklandırılmasına bakılmalıdır. *Selîmnâme*'nin mukaddimesi/*Hediyetü'l-Mü'minîn*; ikincil kaynaklarda ahlaka dair yönü öne çıkarılıp dinî-ahlaki risale şeklinde tanıtılmıştır.¹ Bu tanım, türler içerisinde naşîhatnâmeyle benzerlik gösterir. Müteradifi pendnâme olan tür "öğüt kitabı" ya da "nasihat risalesi" şeklinde de anılabilir. Bu sınıftan eserlerin amacı, iyi insan yetiştirmek ve o insanı kemale erdirmek olduğu için türe dâhil olan eserler, insanı doğru yola ve yaşantıya yönlendirici uyarılar içerir. Naşîhatnâmeler bu yönden didaktik (ta'lîmî) bir

¹ Rabia Doğru, "Hediyetü'l-Müminîn Nişânî," *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hediyetu-l-mu-minin-nisani>, (18.12.2024); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebi," 413.

üsluptadırlar. İran edebiyatında daha fazla yeri ve yazarı bulunan bu türün en göze çarpan eseri 'Atţâr'ın (ö. 618/1221) *Pendnâme*'sidir. *Pendnâme*'den sonra kaleme alınmış çoğu naşihatnâmenin konu seçim ve başlığı bu esere göre tanzim edilmiştir. İlk dönemlerde yazılmış Türkçe eserlerden '*Atebetü'l-Hakâyık*, *Divân-ı Hikmetler Mecmu'ası* ve Anadolu sahasında *Risâletü'n-Nuşhiyye* gibi yapıtlar, bu türe dair içeriğe sahiptirler.² *Hedyyetü'l-Mü'minîn*'de yazarın ağırlıklı olarak Hz. Allah'a yakarışı ve O'ndan af talebi dolayısıyla metnin, münâcât türü içerisinde de değerlendirilebileceği söylenebilir. Allah'a yakarış amacıyla yazılan, manzum yahut mensur eserlere verilen isim olan münâcâtlarda yazar ya da şairler içli bir söyleyiş yakalamaya çalışırlar. Eserin genellikle hâmdede kısmı tevhit ve münâcâtlara ayrıldığından bu türde yapıt ortaya koymamış şair veya yazar yok gibidir. Bu türde yazılmış eserlerde Allah'ın daha çok Raḥîm, Mu'în, Settâr, Ğaffâr, Ğafûr, Kerîm, Raḥmân gibi affediciliğini duyuran isimleri zikredilir. Türk Edebiyatı için *Kutadgu Bilig*'in girişindeki tevhitde, münâcât niteliğinde beyitler mevcuttur. Türk Edebiyatında münâcâtıyla öne çıkan şairler Aḥmed-i Dâî (ö. 824/1421'den sonra), Şeyḥî (ö. 832/1429'dan sonra), Fuzûlî (ö. 963/1556), 'Azmiẓâde Ḥâletî (ö. 1040/1631), Nefî (ö. 1044/1635), 'İşmetî (ö. 1076/1665) ve Esrâr Dede'dir (ö. 1211/1797).³

Bu makalede Celalzâde Muştafâ Çelebi'nin emekliliğe ayrıldığı zaman diliminde yazmış olduğu *Hedyyetü'l-Mü'minîn* şeklinde yeniden isimlendirilmiş metnini inceledik. Araştırmamızın başında, *Hedyyetü'l-Mü'minîn* diye anılan eser hakkında hem metin hem de içerik yönünden bir çalışmanın yapılmadığını gördük. Celalzâde'nin eserlerini karşılaştırırken saptadık ki mevzu bahis eser aslında *Selîmnâme* isimli eserin girişidir. Aynı husus Celalzâde'nin bir başka eseri olan *Delâ'il-i Nübüvvet-i Muḥammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Aḥmedî*'nin mukaddimesi için de geçerlidir. Söz konusu mukaddime de *Me'âric-i Nebvî Muḥtaşâr* kaydıyla mevcuttur.⁴ Bu, o dönem müstensihleri tarafından söz konusu eser girişlerinin farklı bir eser gibi değerlendirilebildiğine işaret etmektedir.⁵ Döneminde nesriyle öne çıkan bir yazara ait, ayrı bir metinmiş gibi gösterilen girişin değerlendirilmesi, metne verilen değer dolayısıyla mühim bir yerde durmaktadır. Ayrıca metnin hem cümle kurulumu hem de içerik yönünden incelenmesi, Celalzâde'nin söz ustalığını ortaya koyacaktır. Bu açıdan düz yazı üslubunun belirtilmesi, metnin içerik yönünden incelenmesi ve daha önce yayınlanmış *Selîmnâme* ile

² Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 180-185; İskender Pala, "Nasihatnâme," *DİA*, 32: 409-410.

³ Muhsin Macit, "Münâcât," *DİA*, 31: 562-564.

⁴ Celalzâde Muştafâ Çelebi, *Me'âric-i Nebvî Muḥtaşâr*, İstanbul Araştırmalar Enstitüsü Yazmaları, no.31, 1-31.

⁵ Bununla birlikte hem *Me'âric-i Nebvî Muḥtaşâr* hem de *Hedyyetü'l-Mü'minîn*'in nüshalarının aynı müstensih'in elinden çıkma ihtimali gözden irak tutulmamalıdır.

ayrılan yönlerinin ortaya konulması ve ilim dünyasına tanıtılması önem taşımaktadır.

Metnin incelemesinde yazarın hayatı ve eserleri hakkında tabakât kitaplarına müracaat edildi. Metnin naşihatnâme veya münâcât olup olmadığı sorgulanarak türü hakkında da fikirler yürütüldü. Metnin şeklî yapısı, örnekler vermek suretiyle gösterilerek ve metin çözümlenerek eser içerik yönünden yorumlandı. Eserin şeklî hususiyetlerine dair kısımda; yazarın eseri nerede, ne zaman ve hangi saikle yazdığı yönünde fikirler ileri sürüldü. Eserin nesir kısmında kullanılan üslup hakkında nesrin sade, orta, süslü yahut ağıdalı olup olmadığına yönelik örneklerle açıklamalarda bulunuldu. Metindeki secî'lerin türleri hakkında bilgiler örnekleriyle birlikte verildi. Metinde geçen şiirlerin yapısı, konusu ve işlevi gösterildi. Metnin içeriği zaman zaman metinden alınan kesitlerle birlikte yorumlandı.

1. Celâlzâde'nin Hayatı ve Eserleri

Koca Nişancı olarak da bilinen Celâlzâde Muştafâ; babası Kâdî Celâl (ö. 934-935/1528-29) gibi ilmiye sınıfındandır. Kaynaklarda Tosyalı olduğu geçmektedir.⁶ Ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Coşkun Kumru -Celâlzâde'nin *Selîmnâme*'sinden hareketle- doğumunun 895-896/1489-91 olabileceğini ileri sürmüştür.⁷ Uğur ve Çuhadar ise yayına hazırladıkları *Selîmnâme*'nin girişinde Nişancı'nın 899/1494'te doğduğunu dile getirmektedirler.⁸ Mehmed Tahir; ilköğrenimini Tosya'da yaptığını, ileri eğitimini ise İstanbul'da tamamladığını söyler.⁹ Tahsili esnasında danışmend iken 922/1516-17 senesi, Yavuz Sultan Selim zamanında Pîrî Paşa'nın (ö. 939/1532) muavenetine girmiş, divan kâtibi olmuştur.¹⁰ Akabinde İbrahim Paşa'nın yanında sır kâtipliği görevine atanmıştır.¹¹ 'Atâyî, bunda güzel hattının etkili olduğunu söyler.¹² Celâlzâde, 930/1523-24 senesinde tezkireci olmuştur.¹³ 931/1524-25 senesinde İbrahim Paşa'yla gittiği Mısır dönüşünde

⁶ Nevîzâde Atâî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî's-Şakâ'ik* 1: 488; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretu's-Şu'arâ*, 853; Muştafâ Cârullâhzâde, *Beyânî Tezkiresi*, 208; 'Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-Şu'arâ*, 372; Laţîfî, *Tezkiretu's-Şu'arâ ve Tebsîratu'n-Nuzamâ*, 516; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, 1: 34.

⁷ Coşkun Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış," 202.

⁸ Uğur ve Çuhadar, *Selîmnâme*, IX.

⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37.

¹⁰ 'Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-Şu'arâ*, 372. Ayrıca bkz. Laţîfî, *Tezkiretu's-Şu'arâ*, 516; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37.

¹¹ Kınalızâde, *Tezkiretu's-Şu'arâ*, 854; Peçevî, *Peçevî Tarihi*, 1: 34; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

¹² Atâî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 488; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37.

¹³ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

reisülküttap yapılmıştır.¹⁴ Bu görevde yaklaşık on yıl bulunmuş, 941/1534-35'te Bağdat seferine katılmış, aynı sene vefat eden Seyyidi Bey yerine nişancı olarak atanmıştır.¹⁵ Celalzâde bu mevkide yaklaşık yirmi dört sene hizmet vermiştir. Mehmed Tahir, devlet işlerinin düzeltilmesi hususunda Nişancı'nın büyük katkılarına atıfta bulunur.¹⁶

964/1556-57 yılında -bazı kaynaklarda geçtiği şekliyle- Rüstem Paşa'nın isteği üzerine nişancılık görevinden ayrılan Celalzâde, müteferrikabaşı yapılmıştır.¹⁷ Kimi kaynaklarda Rüstem Paşa'nın Celalzâde'yi, yerine Celalzâde'nin oğlunu getirmek vaadiyle kandırdığı, böylece görevden el çektirildiği bilgisi yazılıdır.¹⁸ Başka kaynaklarda ise kendi arzusuyla görevden affını istediği dile getirilmektedir.¹⁹

Kınalızâde; Nişancı'nın emekliliğinde, yaptırdığı cami ve külliye'nin işleriyle ve ibadetle meşgul olduğunu söyler.²⁰ 974/1566 senesi, Zigetvar seferi esnasında ise Kanuni tarafından tekrar nişancılığa atanmıştır.²¹ Kaynaklarda, Celalzâde Muştafâ'nın Rebî'ülâhîr 975/Eylül 1567'de vefat ettiği söylenmektedir.²² Kınalızâde ise Kanuni'nin saltanatının sonunda vefat ettiğini kaydederek genel kabulden uzaklaşmıştır.²³ Ölümüne Müverrih Deli Kâdî: "İlâhî rahmet eyle Muştafâ'ya"²⁴ tarihini düşürmüştür. Bursalı Mehmed Tahir bu tarihle birlikte "Muştafâ bin Celâl tevki'i" tarihinin de ölümüne işaret ettiğini kaydeder.²⁵ Bu bilgi yanlıştır, zira söz konusu tarih; Celalzâde'nin nişancılığa ilk başladığı 941/1534-35 senesine dair düşürülmüştür.²⁶ Celalzâde Muştafâ -973/1565-66'da ölen kardeşi Şâlih Efendi yanına-²⁷ kendi yaptırmış olduğu Eyüp'teki Cami'-i

¹⁴ Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 489; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

¹⁵ Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 489; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113; Kınalızâde, *Tezkiretû's-Şu'arâ*, 854; 'Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-Şu'arâ*, 372; Latîfî, *Tezkiretû's-Şu'arâ*, 516; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4: 1201.

¹⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37.

¹⁷ Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 489; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

¹⁸ Peçevî, *Peçevi Tarihi*, 1: 34; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4: 1201.

¹⁹ 'Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-Şu'arâ*, 373; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37.

²⁰ Kınalızâde, *Tezkiretû's-Şu'arâ*, 854.

²¹ Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 489; Peçevî, *Peçevi Tarihi*, 1: 34; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4: 1201; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

²² Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 490, 959; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4: 1201; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

²³ Kınalızâde, *Tezkiretû's-Şu'arâ*, 854.

²⁴ Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzu's-Şu'arâ*, 316; Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 490.

²⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37.

²⁶ 'Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-Suarâ*, 372; Atâ'î, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 489.

²⁷ Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, 179.

Kebîr'e defnedilmiştir.²⁸ Celâlzâde şu eserleri kaleme almıştır: *Kânûnnâme*,²⁹ *Delâl-i Nübüvvet-i Muḥammedî ve Şemâ'il-i Fütüvvet-i Aḥmedî*,³⁰ *Tabakātu'l-Memâlik ve Derecātu'l-Mesâlik*,³¹ *Cevâhirü'l-Aḥbâr fî Ḥaşâ'il-i Ahyâr*,³² *Mevâhibü'l-Ḥallâk fî Merâtibi'l-Aḥlâk*,³³ *Târîḥ-i Ḳal'â-i İstanbul ve Mâ'bed-i Ayasofya (Tuḥfetü'l-Mülûk)*,³⁴ *Mensûr Şehnâme*,³⁵ *Münşe'ât*,³⁶ *Divânçe*.³⁷

²⁸ Atâî, *Ḥadâ'îku'l-Hakâ'îk*, 1: 491; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 37-38; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4: 1201; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

²⁹ Celâlzâde'nin nişancılığı zamanında toplanan çeşitli kanunlara dairdir. Yayalar, Yörükler, Müsellemler, Çeltikler ve Voynukların tabi oldukları kanunlar bu kitapta bir araya getirilmiş; halkın ödediği vergiler gibi mevzular kayıt altına alınmıştır. [Necmi Öz, "Celâlzâde'nin Kânûnnâmesi'nin Tetkik ve Tahlili," (mezuniyet tezi), III-X; Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış," 209.]

³⁰ Eser, Molla Miskîn'in *Me'âricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve* isimli Farsça eserinin tercümesidir. Hz. Peygamber'in hayatı hakkındaki eser, Celâlzâde; nişancı görevinde iken 959/1551-52'de, Edirne'de yazılmıştır. [Harun Arslan, "Celâlzâde Mustafa'nın Tercüme-i Meâricü'n-Nübüvve Adlı Eseri Metin-Sözlük-Özel Adlar Dizini-Esmâ-yı Latife," (doktora tezi), 62; Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 412-413; 'Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-Şu'arâ*, 373; Mustafa Arslan, "Mitik Tasavvurun Siyer Kültürüne Etkileri: Muîneddin el-Miskîn'in Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve'si Örneği," 62-63.]

³¹ Eser otuz tabaka ve üç yüz yetmiş beş dereceden müteşekkildir. Eserde kurumlar ve yöneticilerle birlikte idari taksim verilmektedir. [Funda Demirtaş, "Celâlzâde Mustafa Çelebi Tabakatu'l-Memâlik ve Derecātu'l-Mesâlik," (doktora tezi), XLIX.] Eser 964/1557'de yazılmıştır. [Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 404; Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış," 208.]

³² Eser İbrâhim b. el-Enşârî'nin, Hz. Yûsuf kıssasını anlattığı Arapça eseri *Zehrü'l-Kimâm*'in tercümesidir. [Burhan Baran, "Cevâhirü'l-Aḥbâr Fî Hasâil-i Ahyâr İnceleme Metin," (doktora tezi), 14; Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 413-415; Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış," 209.] Uzunçarşılı, 972/1565'te yazıldığını söylemektedir. [Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 415.] Baran ise eserin 965-66/1558-59'da yazılmaya başlandığı, 967/1560'ta bitirildiğini eserin sonundaki tarihten hareketle dile getirmektedir. [Baran, "Cevâhirü'l-Aḥbâr Fî Hasâil-i Ahyâr İnceleme Metin," 14.]

³³ Eser iyi ve kötü ahlakın fayda ve zararlarından bahseden bir ahlak kitabıdır. Kanunî'ye ithaf edilmiştir. Kitabı *Enîsü's-Selâtin* ismi de verilmiştir. [Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 411-412.]

³⁴ Farsça bir eserden tercümedir. Eserde Justinianus dönemi ile birlikte Ayasofya hakkında bilgiler vardır. Bu eserin Celâlzâde'ye aidiyeti Uzunçarşılı'ya göre tartışmalıdır. [Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 416; Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış," 210.]

³⁵ Tercüme bir eser olup Mehmed Tahir tarafından aidiyeti Celâlzâde'ye dayandırılmaktadır. [Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 39; Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 416; Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış," 210.]

³⁶ Yazarın münşe'âtını içeren bir mecmu'adır. [Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 417.]

³⁷ Tezkirelerde gazel ve kasideleri bulunmakla birlikte hâlihazırda, elimizde söz konusu eser mevcut değildir. [Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3: 38; Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarına Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler," 417.]

2. Metnin *Selîmnâme*'nin Girişi Olduğunun Tespiti

Hediyyetü'l-Mü'minîn şeklinde isimlendirilmiş mukaddimenin içerisinde olduğu *Selîmnâme*, Celalzâde Muştafâ'nın *Me'âsir-i Selîm Hânî* ismini verdiği bir eserdir. Yazar, Yavuz Sultan Selim'in doğumundan ölümüne kadar yaşamını bu eserinde konu alır. Eser mukaddime dışında iki bölümden oluşur: Mukaddime ve Sultan Selim'in hayatı hakkındaki bölüm (1-221 vr.) ile nasihat içeren hikâyelerin bulunduğu bölüm (221-494 vr.). Celalzâde Yavuz Sultan Selim hakkındaki çoğu bilgiyi Pîrî Mehmed Paşa'dan duyarak kitabına aktarmıştır. Eser 964/1557'den sonra yazılmıştır.³⁸

Hediyyetü'l-Mü'minîn isimli nüshayı incelemek için araştırma yaptığımızda eserin bir sebep-i te'lîfinin olmaması ve sayacağımız sebeplerin “Bu eser hangi türe dâhildir?” sorununu doğurduğunu gördük. İkincil kaynaklarda geçen “dinî ahlaki risale” ifadesi konuya aittir. Bu da eseri naşihatnâmeye yakınlaştırıyordu. Metni okuduğumuzda *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'de, başlangıçtaki münâcâtın; eserin yarı hacminde olması ve eserin büyük bir bölümünde, yazarın Hak Teala'dan günahlarına af talebinde bulunması dolayısıyla eserin türünün münâcât olabileceğini düşünmüştük. Nüshada kitabın ismini belirtici başlık dışında tek özel başlığın “Münâcât be-Dergâh-ı Mucîbe'd-da'avât ve Kâdiye'l-hâcât (Celle Zikruhü)” olması, tespitimize delil niteliğindedir. Metnin beşte dördünü teşkil eden münâcât ve na't bölümlerinden sonra yazarın, çehâr-yâr-ı güzîn hakkında “Ale'l-huşûş çâr-yâr-ı kibâr-ı sa'âdet-âşâruñ (...) vâki' olan haşâ'îş-i hamîdelerinden (...) bu kitâb-ı cemilde bir miqdâr tafşîl olsun ki anlara cân u dilden maḥabbet ü muḥlaş olanlaruñ (...) maḥabbetleri tezâyüd bulmağla kendülere fevâ'id-i 'azîme müteretteb ola.”³⁹ kesitinin ise metnin naşihatnâme olarak tasnifine olanak tanıdığını gördük. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'in ilk iki bölümü olan münâcât ve na't; üslup yönünden daha sanatlı, coşkunsu ve yer yer öğretici nitelikte hikâyeler içeriyor iken hususen çehâr-yâr-ı güzîn hakkındaki bölümde, rivayetlerin artmasıyla anlatımın daha sade bir hâl aldığı görülmekte idi. Böylelikle metinde yazar, son beşte birlik kısmıyla artık kendine doğru bakan ve kendini sıygaya çeken görünümünden uzaklaşıyordu. Yazar, içeri yönelik yakarış ve itiraf niteliğindeki anlatımından ayrılarak dışarıdakini; yani okuyucuyu muhatap aldığını belirtiyordu. Bu ikinci duruma istinaden metnin konusu itibarıyla naşihatnâme olduğu ileri sürülecek olursa yazarın, ibretlik hikâyeler sunması buna delil alınabilirdi. Yazarın, kendisini merkeze koyduğu münâcât ve na't bölümlerinde nedameti ve kıssalardan çıkarsadığı yorumları, okuyucunun da paylaşılabileceği

³⁸ Uğur ve Çuhadar, *Selîmnâme*, IX-X.

³⁹ Celalzâde Muştafâ Çelebi, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 21b-22a.

düşünüldüğünde metnin bir naşihatnâme olduğu söylenebilirdi. Metin eğer bir naşihatnâme ise o zaman “Eserin amacı nedir?” sorusuna “Müslüman kimi, hangi sırayla sevmeli ve neye iman etmeli?” yanıtı, cevap niteliği taşıyabilirdi. Yine de yazar, metne bir münacât yazmak şevkiyle başlamış, sonraki eklemeleriyle metin, tür olarak farklı bir görünüm arz etmiş denilebilirdi. Naşihatnâmelerde işlenen konulara da bakıldığında *Hedyyetü'l-Mü'minin*'in (Müminlere Hediye), isminin dışında karakteristik bir naşihatnâme özelliğine sahip olmadığı görülmekteydi.⁴⁰ Metin içerisinde bir nesir üslup birlikteliğinin olmaması yazarın metni önceden kurgulamadığını, metnin yazılıp tekrar gözden geçirilirken şekillendiğini göstermekteydi. Yazarın kendini merkeze alan anlatımının değişikliğe uğraması, onun kendine öğütten başkasına öğüde doğru ifadelerini evirmesi bu düşünceye bağlanabilirdi.

Eserin, ismi dışında ne zaman yazıldığı hakkında nüshada açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Nişancı'nın, metin içerisinde altmış yaşını aştığını söylediği “Bende-i fakîr (...) altmış yıldan tecâvüz eyledi.”⁴¹ ibaresi yazarın altmış yaşını aştığını, eserin altmış ile altmış beş yaş aralığında yazıldığını düşündürmektedir. Celâlzâde'nin; Kumru'ya göre 895-896/1489-91 yılları arasında;⁴² Uğur ve Çuhadar'a göre ise 899/1494'te doğduğu tahminlerine istinaden metnin 955-964/1548-57 yılları arasında yazılmış olduğu iddia edilebilir.⁴³ Metin içerisindeki bir şiirde, şair kendisi için “Müy-ı sefid ile şaşt sâl (...)”⁴⁴ ifadesini geçirmektedir. Bu ise yazarın tam altmış yaşında bu metni yazdığına bir emare olabilir. Böylece metnin yazıldığı tarih aralığı 955-959/1548-52 şeklinde daha seçik hale gelir. Bununla birlikte yukarıdaki iki ibareye istinaden ve metinde geçen ifadelerin dünyadan el etek çekmiş bir kişiye aitmiş gibi görüldüğüne binaen ilk varsayım daha kuvvetlenerek metnin 964/1556-57 senesi veya sonrasında yazılmış olduğu ileri sürülebilir. Zira Celâlzâde bu tarihten sonra emekli olmuş,⁴⁵ Kınalızâde'nin kaydıyla zamanını cami ve külliye işleriyle ve ibadetle geçirmiştir.⁴⁶

Metnin ne zaman yazıldığı ile ilgili bir başka husus nüshanın sonundaki tarih görünümlü müfred olabilir. Celâlzâde'nin Nişânî mahlasını kullandığı müfred: “Nişânî hâk-ı râh-ı Muştafâ'dur”⁴⁷ idi. Bu da bize ebced hesabıyla -

⁴⁰ Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, 184-185.

⁴¹ Celâlzâde, *Hedyyetü'l-Mü'minin*, v. 6a.

⁴² Kumru, “Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış,” 202.

⁴³ Uğur ve Çuhadar, *Selminâme*, IX.

⁴⁴ Celâlzâde, *Hedyyetü'l-Mü'minin*, v. 10a.

⁴⁵ Atâî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, 1: 489; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 113.

⁴⁶ Kınalızâde, *Tezkiretüş-Şu'arâ*, 854.

⁴⁷ Celâlzâde, *Hedyyetü'l-Mü'minin*, v. 26a.

eksiltili veya tam tarih olarak- bu yıllar arasında bir rakamı vermemektedir. Müfredin işlevsel bir yönü yoktu. Ayrıca *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'de Allah'a yakarış; Hz. Peygamber, dört halife, aşereimübeşşere, sahabe, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin sevgisine dair kurgusuyla memduhlar akabinde başka bir esere başlanacağı, bunun; eserin sadece giriş kısmı olduğu izlenimi verilmekte idi. Burada diğer şüphelere de istinaden metnin müstakil bir eser olmama ihtimaline yüzümüzü çevirdik. Metnin tahminî yazılma tarihine yakın yazılmış diğer bir eser ise *Selîmnâme*'dir. Bu eserle karşılaştırdığımızda söz konusu metnin *Selîmnâme*'nin mukaddimesi olduğunu tespit ettik. *Selîmnâme*'nin mukaddimesinde yukarıya aldığımız tarih görünümlü müfred "Kemîne bende-i Âl-i abâdur" ile tamamlanmaktadır. Böylece tarih gibi sunulan müfredin, son beytin ilk mısraı olduğu ortaya çıktı. Anlaşılan müstensih mukaddimeyi özgün bir telif esermiş gibi göstermeye çalışmıştır. Müstensih'in bu yolda bilerek üç şey yaptığını iddia edebiliriz: Metne *Hediyyetü'l-Mü'minîn* isminin verilmesi, sondaki beytin bir tarihmiş gibi sunulup ikinci mısraının çıkarılması ve nüshanın sonuna "مج" imzasının konulması. Okuyucular bu imzadan hareketle nüshanın Celâlzâde tarafından yazılmış ayrı bir eser olduğunu düşünebilirler. Zira bu harfler Muştafâ ve Celâlzâde'nin ilk harfleridir.

Uğur ve Çuhadar'ın yayına hazırladığı *Selîmnâme*'nin girişinde "Eser iki kısımdan ibarettir. a - (1-221) varaklar arası Selim-name'dir ve burada yazar eserine 31 varaklık bir giriş ile başlamaktadır. b - (221-494) [23. bölüm] varakları arası ise nasihat yollu hikâyelerden ibarettir. Burası daha başka bir çalışma konusudur. Konumuzla ilgisi yoktur."⁴⁸ denilmiştir. Buna dayanarak iki ihtimali ortaya atabiliriz. Bunlardan birincisi zayıftır. Şöyle ki *Hediyyetü'l-Mü'minîn* diye isimlendirilen nüsha aslında Celâlzâde tarafından yazıldı; ismi *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'di ve sonradan *Selîmnâme* girişine dâhil edildi. Mukaddimeyi bir münâcât olarak düşünürsek *Hediyyetü'l-Mü'minîn* ismiyle yazılmış, beğenilmiş ve *Selîmnâme*'ye eklenmiş olabilir. Bu ihtimal sondaki tek mısra ile çürütülebilir. Yazarın ikinci mısraı yazmaması için bir neden yoktur. İkinci ihtimal ise mukaddime ile 23. bölümün bir arada yazılmış olmasıdır. Zira 23. bölümün mukaddime ile örtüşen bir konu bütünlüğü vardır, ikisi de nasihat hikâyeleri anlatır. Buna dair şunu diyebiliriz ki Celâlzâde belki de ayrı olarak mukaddime ile 23. bölümü yazdı, akabinde *Selîmnâme*'yi ikisi arasına yerleştirdi. Celâlzâde'nin *Selîmnâme* ile ilgili bilgileri Pîrî Paşa'dan aktarması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Zira Celâlzâde, Pîrî Paşa'nın muavenetine 1516-17 senesinde, *Selîmnâme*'nin yazılmasından yaklaşık kırk sene evvel girmiştir. Bu ise Pîrî Paşa'nın

⁴⁸ Uğur ve Çuhadar, *Selîmnâme*, X.

muavenetindeyken duyduklarını kaydetmiş ve eserini sonradan, yazdığı bir başka eseriyle bütünlemiş olabileceğini akla getirmektedir.⁴⁹

3. *Hedyyetü'l-Mü'minîn*'in Nüsha Tavsifi, Genel Özellikleri ve Şekli Hususiyetleri

3.1. Nüsha Tavsifi

Nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY07204 numarada kayıtlıdır. Kahverengi meşin kaplıdır. 194x128 mm boyutlarındadır. Nüsha 26 yaprağa 15 satır nesih hattı ile istinsah edilmiştir. Nüşanın zahriyyesinde "*Hedyyetü'l-Mü'minîn*, Celâlzâde, Hikâyât-ı Celâlzâde" kayıtları vardır. Başlıklar, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfası âhârlı, krem rengi, lekelidir. Müstensihinin ismi yoktur, bir istinsâh kaydı mevcut değildir. Eserin sonunda (مَج) şeklinde bir imza bulunmaktadır.

3.2. *Hedyyetü'l-Mü'minîn*'in Genel Özellikleri ve Şekli Hususiyetleri

Nüşada eser isminin "*Hedyyetü'l-Mü'minîn*" ve Celâlzâde Muştafâ'ya ait olduğu, nüshanın ser-levhasında ve fevâ'id kaydında bulunmaktadır. Ser-levhada eserin isim kısmı siyah, kalanı kırmızı mürekkeple "*Hâzâ kitâbu Hedyyetü'l-Mü'minîn ez-Mü'ellefât-ı Celâlzâde*" şeklinde eserin isim kısmı Arapça, müellifinin belirtildiği kısım Farsça harekelenerek okunmuştur. Nüşanın sonradan harekelendiği düşünülecek olursa ser-levha "*Hâzâ kitâb-ı Hedyyetü'l-Mü'minîn ez-Mü'ellefât-ı Celâlzâde*" şeklinde Farsça terkible okunabilir. Mukaddime, çoğunluğu mensur olmak üzere aralara konulmuş manzum kısımlarla birlikte yazılmıştır. Münâcât ve na't nesir bölümleri sanatlı bir şekilde kaleme alınmıştır. Cümle sonları genellikle seci'lidir. Sehi Bey; Celâlzâde'nin bir başka eseri *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*'in içerisinde sıfat ve seci'lerin tekrar etmemesine binaen Celâlzâde'yi düz yazıda usta olarak nitelemiştir.⁵⁰ Aynı duruma burada da şahit olunmaktadır. Celâlzâde; *Hedyyetü'l-Mü'minîn*'in büyük bir kısmını; Arapça, Farsça ve Türkçe mümkün mertebe tekrar etmeyen kelimeler seçmek suretiyle, belâğatı yüksek bir üslupla yazmıştır. Yazarın menkabe aktardığı kısımlar ise daha sade bir Türkçe ile tahkiyevî bir tarzda kaleme alınmıştır. Celâlzâde'nin seci'li ifadeleri hususen Allah Teala'yı tebci ettiği, kâinatla ve insanla Allah Teala'nın ilişkisini kurduğu münâcât kısmında daha ağır basmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'e övgü bahislerinde, Hz. Peygamber'in vasıflarının sıralandığı yerlerde süslü nesir üslubu tekrar ortaya çıkmaktadır. Hikâyelerse orta nesre yakın, külfetsiz bir dile sahiptir. Nesirlerin bittiği yerlerde diğer nesre bağlantı şiirlerle sağlanmıştır. Şiirlerin

⁴⁹Uğur ve Çuhadar, *Selimnâme*, IX-X.

⁵⁰ Sehi Bey, *Heşt Bihişt*, 46-47.

dili, nesirdeki sanatlı dille karşılaştırıldığında oldukça ayrıışmaktadır. Bu husus nesir kısmı yazıldıktan sonra şiirlerin metne koyulduğunu düşündürmektedir. Metinde kitap isminin belirtildiği ser-levha dışında tek özel başlık “Münâcât be-Dergâh-ı Mucîbe'd-da'avât ve Kâdiye'l-hâcât (Celle Zikruhû)”dur. İlgili nüshada *Hediyetü'l-Mü'minîn*'in konu ve başlıklarını şöylece sıralayabiliriz:

Konu	Başlıklar	Tür ve İçerik
Hamdele ve Münâcât	Hâzâ kitâb-ı Hediyetü'l-Mü'minîn ez-Mü'ellifât-ı Celalzâde	Mensur hamdele (1b-2b)
	Meşnevî	Münâcât 11 beyt (2b-3a)
	Münâcât be-Dergâh-ı Mucîbe'd-da'avât ve Kâdiye'l-hâcât (Celle Zikruhû)	Mensur münâcât (3a-4a)
	Meşnevî	Münâcât 9 beyt (4a)
		Başlıksız, kelime-i tevhid hakkında mensur kısım. (4a-5b)
	Hikâyet	Padişah ve derviş hakkındadır. (5b-8a)
		Meşnevî şekliyle yazılmış münâcât 16 beyt. (8a-8b)
	Hikâyet	Hasan-ı Başrî ile Ferazdağ isimli fasık hakkındadır. (8b-9b)
	Hikâyet	Pazarda satılan köle hakkındadır. (9b-10b)
	Hikâyet	Hâtim eṭ-Ṭâ'î'nin sofrasında fakiri başköşeye oturtması hakkındadır. (10b-11a)
	Hikâyet	Mecnun'un, Leyla'nın mahallesinde başkasını görmediği hakkındadır. (11a-11b)
Salvele ve Na't	Hikâyet	Şeyh Hayr en-Nessâc'ın kiliseye girmesi ve kerameti üzerine Hristiyanların Müslümanlığa girmesi hakkındadır. (12a-14b)
	Meşnevî	Meşnevî nazm şeklinde yazılmış na't, 15 beyt. (14b-15a)

	Hikâyet	Hiz. Peygamber'in isminin bir Yahudi'nin kurtuluşuna vesile olması hakkındadır. (15a-16a)
	Naẓm	Meşnevî naẓm şekliyle yazılmış na't, 17 beyt. (16a-16b)
	Nesr	Hiz. Yakub ile Hiz. Yusuf'un buluşması hakkındadır. (16b-19b)
	Naẓm	Meşnevî naẓm şekliyle yazılmış na't, 14 beyt. (19b-20a)
	Nesr	Hiz. Peygamber'e şehadet getirmenin önemi hakkındadır. (20a-20b)
	Hikâyet	Hiz. Peygamber'in bulunduğu kavme azap gelmemesi hakkındadır. (20b-21a)
	Naẓm	Hiz. Peygamber'in seçkinliği hakkında, meşnevî naẓm şekliyle yazılmış na't, 12 beyt. (21a-21b)
Çehar-yâr-ı Güzîn	Nesr	Çehar yâr-ı güzînin makbuliyetleri hakkındadır. (21b-25a)
	Meşnevî	Dört halifeyi öven meşnevî naẓm şekliyle yazılmış manzûme, 11 beyt. (25a)
Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin	Nesir	Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'in tavsifi hakkındadır. (25a-25b)
	Meşnevî	Meşnevî naẓm şekliyle yazılmış, Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'i öven manzûme, 7 beyt (25b-26a)
Metin "Nişânî hâk-ı râh-ı Muştafâ'dur." ile biter. (26a)		

Tablo 1. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'in konu ve başlıkları

Yazar öğretici menkabeleri, kendi düşünce ve hislerine delil getirmek için kullanır. Metnin başlarında, Allah Teala'nın affediciliği ve insanın hayatında karşılaştığı merhalelere dair menkabeler ve bilgiler aktarılır. Hiz. Peygamber'e ve sahabeye dair bölümlerde ise bu zatların Allah katındaki değerleri vurgulanır.

Metnin içerisinde kelimelerin anlamının verilmesi (âşim: günehkâr, seng: taş [20a]; düzaḥ: cehennem, cāh: manşib [20b]) ve mensur metinde de kırmızı mürekkeple cümlelerin -zaman zaman yanlış şekilde- ayrılması, nüshaya müdahale edildiğine ve nüshanın sonradan harekelendiğine delil niteliğindedir. Bundan dolayı hareketli kelimelerden yola çıkarak eserin, dönemin ek düzeni hakkında sağlıklı bilgi vereceğini söylemek yanlış olur.

4. *Hediiyetü'l-Mü'minîn*'in Dili

Hediiyetü'l-Mü'minîn'de, klasik nesir üslubu bakımından sade, orta, süslü ve ağdalı nesir cümle örneklerini bulmak mümkündür. Ağdalı nesir cümle sonları sık sık seci'li bittiğinden ötürü bu cümlelerde ağdalı nesirden ziyade süslü nesir üslubunun daha baskın olduğu söylenebilir.⁵¹ Bu açıdan metnin değişmeyen, yekpare bir üslubunun olduğunu söylemek yanlıştır. Hatta bazen paragraf içerisinde nesir üslubu değişmektedir. Bunun sebebi hikâyelerdeki alıntıların sade bir dilde olması, hikâyeden yapılan çıkarsamaların daha fazla Arapça ve Farsça kelime barındırmasıdır. Buna Şeyh Hıyır en-Nessâc hakkında anlatılan “menkabe”⁵² ile Allah'a yakarış kısmından sonra gelen Hz. Peygamber'in vasıflarının sıralandığı ve övüldüğü kesit örnek verilebilir. Burada -bölüm ikiye ayrılacak olursa- ilk kısım %35 Türkçe barındırırken takip eden Hz. Peygamber'e övgü kısmında Türkçe kelime bulunmamaktadır. Bunun gibi Hz. Peygamber'in sadece vasfedildiği “Nesr”⁵³ başlıklı bölüm içerisinde ilk kısımda %28 Türkçe oranı varken “övgü kısmında”⁵⁴ oran sıfıra düşmekte ve “Hikâyet”⁵⁵ başlıklı bölüm içerisinde ilk kısımda oran %29 iken ikinci kısımda %5'te kalmaktadır. Metinde özellikle Allah Teala'ya yakarışlar, dualar ve Allah Teala'yı ve Hz. Peygamber'i ululayan bölümler süslü ve zaman zaman ağdalı nesir sınıfındandır.

Ağdalı nesir “Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olduğu, yer yer yaşayan dilde konuşulmayan; sözlüklerden çıkarılmış kelimelerin bulunduğu, uzun tamlamalarla dolu, seci'li, esas gayesi sanat ortaya koymak olan külfetli nesirdir.”⁵⁶ şeklinde tanımlanmıştır. Bu meyanda tahmid kısmı, ilk paragrafta bulunan aşağıdaki iki cümle hem dört kelimeyle yapılmış tamlama içermesi hem de yabancı kelime yoğunluğu dolayısıyla ağdalı nesre örnek olabilir:

Hamdi ki t̤alibân-ı cevâhir-i d̤ürer-i 'irfân, ka'r-ı bihâr-ı cidd ü ictihâda 'ivâz ile sâhil-i beyân ve kenâr-ı 'iyâna getürüp tahtîr ve şenâyı ki münşiyân-ı kelâm-ı i'câz-âyîn ve mebd'eân-ı bedâyi'-şinâs u mevâhib-rehîn, şahâyif-i evrâka naşş u tezyîn içün taşdîr ü taşvîr itmişler (...) Egerci sâbıkan 'arşa-i ma'rifet-i ta'rîf-i celâlinde âyât-ı beyyînât ile şahâ'if-i evrâkı pür-naşş u tezyîn idüp başâyir-i aşâb-enzârı eşi'a-i envâr-ı 'âzamet ü ikbâlî ile tenvîr itmişler; ammâ ol silsileye nihâyet ve râbıta-i beyân u 'iyâna gâyet olmaz.⁵⁷

⁵¹Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, dipnot 2, 19.

⁵²Celalzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 12-14b.

⁵³Celalzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 20a-20b.

⁵⁴Celalzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, v. 20b'den sonraki kısım.

⁵⁵Celalzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 20b-21a.

⁵⁶Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 19.

⁵⁷Celalzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 2a-2b.

Yukarıdaki kesitin bulunduğu paragrafta iki tane dört kelimeden oluşan Farsça tamlama yapılmıştır: “Tālībān-ı cevāhir-i dūrer-i ‘irfān” ve “‘arṣa-i ma‘rifet-i ta‘rīf-i celālinde”. Paragraftaki -Arapça ifadeler hariç- 251 kelimeden 19 tanesi; yani yaklaşık % 7,5’u Türkçedir. Bu oran Fatih Köksal’ın ağdalı üslup için vermiş olduğu örnek oranı, % 17’den oldukça azdır.⁵⁸ Buradaki Türkçe kelimeler de “etmek, olmak” ve “ile” gibi yine yabancı kelimeyi tamamlayıcı yüklem ve bağlaçtır. Bunun yanı sıra Köksal’ın “Bu [Ağdalı] nesir üslubunda dil süslü nesre göre daha ağır ve ağdalı olmakla birlikte süslü nesirde seci‘ daha sık görülür.”⁵⁹ tespiti binaen paragrafın ağırlıklı seci’li olabilecek kelimelerden meydana gelmesi, bu paragraftaki cümleleri süslü nesre yaklaştırmaktadır. “Münācāt” başlıklı bölümde nidayla yakarış cümlelerinde -eskicil/arkaik kelimeler var olmasa da- büyük oranda Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir: “Ey rızā vü qabūlūñ devleti, maṭlūb-ı tālībān-ı dergāh! Vey liḳā vü cemāl-i cemilūñ sa‘ādeti, maḥbūb-ı bīdārān-ı şehergāh! Ey āṣār-ı ḥikmetūñ derk-i müşāhedesine sem‘ ü baṣar iki dūrce-i vesī‘a! Vey envār-ı ḳudretūñ ziyāsına ṣems ü kamer iki rūṣen ṭalī‘a!”⁶⁰ Söz konusu kesitte her cümle ve devam eden cümleler birbiriyle anlamca uyumlu ve seci’li kelimelerle bitirilmeye dikkat edilmiştir. Paragraftaki 267 kelimenin sadece 6 tanesi Türkçe kelimedir. Türkçe kelime oranı paragrafta %2,3 kadardır. Dolayısıyla metin ağdalı nesre oran olarak yakındır. Ayrıca bölümde 4 tane dört ve 1 tane beş kelimeden müteşekkil Farsça zincirleme tamlamanın yer alması her ne kadar seci’lerle cümle sonları bitirilmiş olsa da metni ağdalı nesre daha yakın kılmaktadır. Bu bölüm metindeki en külfetli nesirler arasında yer alır.

Süslü nesir “Sanat yapma kaygısının önde olduğu, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara çokça rastlanan, hemen her cümlesinde seci‘ bulunan (...)”⁶¹ olarak tanımlanmıştır. Metinde kelime-i şahadetin kıymetinin anlatıldığı üçüncü bölüm bu sınıfa yakındır:

Envā‘-ı günāh u zulūmāt ile rū-siyāh olan bendelerūñ āṣār-ı ḥayātı tebhā merg ü mevte ṣu‘ūr ve intibāhları deminde yidi belā-yı ṣa‘b [u] ḥaṭar-nāka mübtelālardır. Biri zamān-ı inḳitā‘-ı silsile-i nefes ki murḡ-ı rūḥa vaḳt-i ḥalāṣ-ı bend-i kafesdür. ‘Acabā ol dem-i ḥayret-ṣiyem imānla mı mūrūr ider ya küfrān ile mi? İlāhī ol ḥīn-i dehṣet-āyinde “لااله الاالله محمد رسول الله” sa‘ādetiyle cümle ümmet-i Muḥammed’i (ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem) müstes‘ad eyle.

⁵⁸Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 20.

⁵⁹Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, dipnot 2, 19.

⁶⁰Celālzāde, *Hediyyetü’l-Mü’minin*, v. 3a.

⁶¹ Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 17.

Parça içerisinde “(...) mecmû‘-ı ümmet-i bâ-hidâyet-i Ahmediyye, kâffe-i aqvâm-ı sa‘âdet-encâm-ı millet-i Muhammediyye (...)” gibi dört kelimeyle yapılmış tamlamalar ve seci‘li sonlar bulunmakla birlikte bu özellik paragrafın geneline sirayet etmemiş, bölümün genelinde seci‘li cümleler tercih edilmemiştir. Cümlelerde Farsça tamlamaların baskınlığı ve bilgi vermek amacı metni süslü nesirden orta nesre yakınlaştırmaktadır. Metin içerisinde aldığımız ilk örnek kesitte de görüldüğü gibi her ne kadar seci‘li cümle kurulmasa da “tebâh-intibâh”ta olduğu gibi seci‘li olabilecek kelimeler seçilmiş; “günâh-zulumât, merg-mevt, şa‘b-ḥaṭar-nâk” gibi eşanlamlı veya anlamca yakın kelimeler kullanılarak cümle daha akıcı ve rahat anlaşılır hâle getirilmiştir. Bu bölümde Arapça alıntılar hariç 304 kelimedenden 57’si Türkçedir. Türkçe kelimeler mevcut kelimenin %19’unu oluşturmaktadır. Kelime-i tevhidle ilgili bu paragraftan sonra gelen “Hikâyet”⁶² başlığı altındaki bölümde Türkçe oranı %26,5’dir. Burada seci‘li cümlelerden ötürü metin, orta nesirden çok süslü nesre yakınken “Nesr”⁶³ bölümünde seci‘ sınırlı olduğundan dolayı üslup süslü nesirden ziyade orta nesre yakındır.

Orta nesir “Arapça-Farça kelime ve tamlamaların Türkçe kelimelere baskın olduğu, yer yer seci‘lerle süslenmiş, öğreticiliğinin yanı sıra sanat endişesi de gözetilen nesir (...)”⁶⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Metnin içerisinde sade nesre yakın yahut orta nesirle yazılmış yerler genellikle alıntı kısımlarında bulunur. Sade nesir ise oldukça azdır. Mesela “Ol şâh, dervîşüñ eski câmesine nigâh idüp kendüye yakîn geldüğine ‘âr ider, yüzün döndürür.”⁶⁵ kesitinin bulunduğu “Hikâyet”⁶⁶ başlıklı kısımda 595 kelimenin 157 tanesi Türkçedir. Bu oran yaklaşık %26,5’dur. Yalnız, metin içerisinde alıntı hikâye bitmesiyle birlikte dil süslü nesre yakın orta nesirdedir. Mesela yazar söz konusu hikâyeden kendi hayatıyla alakalı çıkarım yaptığı şu cümlede daha sanatlı bir dili tercih etmiştir: “Ümmiddür ki eski câme-i a‘mâlimi hil‘at-ı behiyye-i ihsânüña tebdil idüp lutf u cûduñ teşrîfâtı ile rahmetüñ hil‘atlerini kâmet-i ma‘şiyet-âyetime giderüp beni mesrûr u şâd u ferahnâk eylesesin.”⁶⁷ Bu husus hikâyelerin aslına sadık kalınarak anlatıldığına işaret etmektedir. Bununla beraber “Hikâyet”⁶⁸ başlığı altında Türkçe oranı %35 iken başka menkabelerin anlatıldığı Hikâyet (9b-10b)’de %25, Hikâyet (10b-11a)’de %34, Hikâyet (11a-11b)’de %28, Hikâyet (20b-21a)’da %29 Türkçe oranı vardır. Bu bölümlerde orta nesrin özelliği olan

⁶²Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 5b-8a.

⁶³Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 20a-20b.

⁶⁴Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 17.

⁶⁵Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 5b.

⁶⁶Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 5b-8a.

⁶⁷Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 6b.

⁶⁸Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 8b-9b.

seci'in az kullanımı göze çarpar. Bir başka "Hikāyet"⁶⁹ başlıklı bölümde Türkçe oranı %44,5'dir. Diğer bölümlerle karşılaştırıldığında daha uzun bir bölüm olmasına rağmen "Nesr"⁷⁰de 966 kelimedenden 397'si Türkçedir ve Türkçe kelime oranı %41'dir. Bu bölüm orta nesre yakın sade nesir şeklinde sınıflandırılabilir.

Metinde anlaşılması güç yerler de bulunmaktadır. Ağdalı nesir veya ağdalı nesre yakın süslü nesrin kullanıldığı bazı yerlerde yazarın ne dediği anlaşılamaz hâle gelebilmektedir. Bu kesitlerde hangi kelimenin hangi tamlamaya ait olduğu ve vasfın neye yüklendiği anlaşılamamaktadır. Bu hem Farsça tamlamalardaki kelimelerin beş sözcüğe kadar çıkmasından hem de seci'li olabilecek kelimelerin cümle içerisindeki fazlalığından ve cümlelerin devrik kurulmasından kaynaklanmaktadır. Bu mevzunun metnin fesahatine zarar verdiği söylenebilir.⁷¹ Mesela "Münacât be-Dergâh-ı Mucîbe'd-da'avât ve Kâdiye'l-hâcât (Celle Zikrüh)" başlığı altındaki kısımda şu cümle kesitinde bu görülebilmektedir: "Evc-i felekde mevc-i 'acâyib-aşâr **hikmetüñ**, fevc-i melekde güft ü güy **kudretüñ**... Şeb u rüz; mazhar-ı '**aṭâyâ-yı** nūr u **zulmetüñ**, şitâ vü bahâr; numûne-i **esrâr-ı heybetüñ**, cebîn-i cebbârâtda **dâğ**; 'azamet ü **iḥtişâmuñ**, rîkâb-ı cebâbire ve a'nâḫ-ı ekâşirede ḥalkâ-i dâm (...)"⁷² Bu cümlede Allah Teala, kâinattaki etkisiyle birlikte övülmektedir. Burada bir okuma tercihimiz metnin bağlamını rahatlıkla değiştirebilmektedir. Cümle şu şekilde de yazılabilirdi: "Evc-i felekde mevc-i 'acâyib-aşâr, **hikmetüñ** fevc-i melekde güft ü güy, **kudretüñ** şeb u rüz; mazhar-ı '**aṭâyâ**; nūr u **zulmetüñ** şitâ vü bahâr; numûne-i **esrâr**, **heybetüñ** cebîn-i cebbârâtda **dâğ**. 'Azamet ve **iḥtişâmuñ** rîkâb-ı cebâbire ve a'nâḫ-ı ekâşirede ḥalkâ-i dâm (...)"⁷³ Bazı cümlelerdeki "-in, -ün" eki nasıl anlaşılmalı, bu kapalıdır. Bu acaba tamlama eki mi; yoksa iyelik eki midir? Yahut önceki ögeyi mi ya da sonrakini mi niteler? Tamlama eki ise kendinden önceki ifadeyi devrik şekilde mi niteler; yoksa kendinden sonraki ifadelere mi yüklüdür, bu vazıh değildir. Söz dizimi güçlüğü burada görülmektedir. Örneğin cümle içerisinde "hikmetüñ" ifadesi acaba kendinden önceki öğelere mi bağlı; yoksa kendinden önceki öğelerle birlikte sonraki öğelerle mi bağlantılıdır? Yani "hikmetüñ"ü biz "hikmetüñ"dür şeklinde mi anlamalıyız; yoksa "'acâyib-âşâr" özelliğe sahip "hikmetüñ", "fevc-i melekde güft ü güy"dür şeklinde mi anlamalıyız, burası kapalıdır. Farsça tamlamanın nasıl

⁶⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 11b-12a.

⁷⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 16b-19b.

⁷¹"Farsça kurala göre yapılan tamlamalarda üçten fazla kelimenin birbirine izafeti, Türkçe kaideye göre yapılan tamlamalarda da ikiden fazla kelimenin birbirine izafetinin genellikle fesahati bozduğu kabul edilir." (Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi* Belagat, 42.)

⁷²Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 3b.

⁷³Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 3b.

yapılacağı yine tercihle alakalıdır. Mesela cümledeki ifade “numûne-i esrâr” şeklinde okunursa “nûr u zûlmetüñ şitâ vü bahâr; numûne-i esrâr[dır.]” şeklinde anlaşılabilir ve böylece “numûne-i esrâr” cümlede önceki ögelere bağlanır, onların haberi olur. Bununla birlikte “numûne-i esrâr-ı heybetüñ” şeklinde okunursa bir sonraki ifadeye bağlanır ve “numûne-i esrâr-ı heybetüñ cebîn-i cebbârâtda dâğ[dır.]” şeklini alır. Bu iki durumun dışında yazar; şiirde bir sanat olan “sihr-i helâl”⁷⁴i yapmayı düzyazıda da düşünmüş olabilir. Böylelikle “numûne-i esrâr” hem kendinden önceki ifadeye hem de kendinden sonrakine bağlanır. Yani “Şitâ vü bahâr numûne-i esrâr/Heybetüñ cebîn-i cebbârâtda dâğ” şeklinde yazılsa “numûne-i esrâr” ortak öge hâline gelir. Buradan hem “Şitâ vü bahâr numûne-i esrâr[dır.]” hem de “Numûne-i esrâr heybetüñ cebîn-i cebbârâtda dâğ[dır.]” cümleleri oluşabilir. Tercihin sebebi ne olursa olsun metnin fasih olduğu ve okuyucunun açık bir anlatımla karşı karşıya kaldığı söylenemez.

Tablo 1’deki sıralamaya göre takip eden bölümlerde nesirdeki tamlama, Türkçe oranı ve üslup hakkında şu tabloyu verebiliriz:

Başlıklar	Farsça Tamlama Sayısı	Farsça tamlamalardaki kelime sayısına göre metindeki tamlama sayısı				Toplam kelime sayısı	Türkçe kelime sayısı	Türkçe Kelime Oranı	Üslup (Türkçe oranı ve seçili cümlelerinin olup olmasın a göre.)
		2	3	4	5				
Hâzâ kitâb-ı Hediyet ü'l-Mü'minîn ez-Mu'ellifât-ı Celâlzâde (1b-2b)	41	26	12	3		251	19	% 7,5	Ağdalı nesre yakın süslü nesir
Münâcât be-Dergâh-ı	51	32	14	4	1	267	6	% 2,3	Ağdalı nesre yakın

⁷⁴ “Sihr-i helâl, beyit arasında hem kendisinden önceki sözlerin sonu hem de kendisinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söz söylemektir.” (Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, 297.)

Mucîbe'd -da'avât ve Kâdiye'l- hâcât (Celle Zikruhü) (3a-4a)									süslü nesir
Başlıksız [Kelime-i şehadetin Önemi] (4a-5b)	45	31	8	5	1	304	57	%19	Orta nesre yakın süslü nesir
Hikâyet (5b-8a)	89	68	21			595	157	%26,5	Orta nesre yakın süslü nesir
Hikâyet (8b-9b)	19	16	3			273	95	%35	Orta nesir
Hikâyet (9b-10b)	12	9	3			154	38	%25	Orta nesir
Hikâyet (10b- 11a)	10	9	1			161	55	%34	Orta nesir
Hikâyet (11a- 11b)	19	15	4			155	43	%28	Orta nesir
Hikâyet (11b- 12a)	10	7	2	1		158	70	%44,5	Orta nesre yakın sade nesir
Hikâyet (12a- 13b) Hz. Peygamb ere övgü (13b- 14b)	17	12	4	1		259	91	%35	Orta nesir
	45	19	17	9		174	0	% 0	Ağdalı nesre yakın süslü nesir
Hikâyet (15a- 16a)	27	22	5			231	77	%33,5	Orta nesir ve süslü nesir

Nesr (16b- 19b)	73	46	25	2		677	207	%31	Orta nesir ve ağdalı nesre yakın süslü nesir
Nesr (20a- 20b)	17	11	6			139	39	%28	Orta nesir
Hz. Peygamb ere övgü (20b)		4	9	3		68	0	%0	Ağdalı nesre yakın süslü nesir
Hikâyet (20b- 21a)	4	2	2			57	17	%29	Orta nesir
Hz. Peygamb ere övgü (21a)	11	6	5			39	2	%5	Ağdalı nesre yakın süslü nesir
Nesr (21b- 25a)	45	42	3			966	397	%41	Sade nesre yakın orta nesir
Nesir (25a- 25b)	17	7	7	3		95	11	%12	Ağdalı nesre yakın süslü nesir
Bütün Nesir Bölümle r	571	384	154	31	2	5023	1381	%27,5	

Tablo 2. *Hediyetü'l-Mü'minîn*'in nesir üslubu

Metnin içerisinde tamlamalar genellikle Farsça olmakla birlikte Arapça tamlamalar da bulunmaktadır. Ancak Arapça tamlamalar çoğunlukla Farsça veya Türkçe tamlamalarla birlikte gelir. “‘Unvân-ı kâşifu’l-esrâr,”⁷⁵ “dâru’l-karâr-ı ‘adn-i künûz,”⁷⁶ “şahâbe-i güzîn-i vâcibu’l-ihtirâm”⁷⁷ ve “burhânınuñ müfîzu’l-envârı”⁷⁸ bu nevdendir. Buna güzel bir örnek “hîl’atlerinüñ ıtrâz-ı lâzımu’l-i‘zâzı”⁷⁹ tamlamasıdır. Burada Türkçe, Farsça ve Arapça tamlamalar bir arada zincirleme tamlamayı oluşturmuştur. Diğer Arapça tamlamalar “hâtemu’r-rusul,”⁸⁰ “âhîru’z-zamân,”⁸¹ “seyyidü’l-mürselîn,”⁸² “hâtemu’n-nebiyyîn”⁸³ gibi kalıplaşmış vasıflardır. Buna dayanarak denilebilir ki cümle yapısında Farsça’nın etkisi Arapça’dan daha fazladır. Farsça tamlamalar bazı zaman birleşik kelimelerle yapılır: “Nesîm-i rahm-ı cân-perver ü rûh-güster,”⁸⁴ “kelâm-ı behcet-encâm,”⁸⁵ “hâtar-ı haşyet-pezîr,”⁸⁶ “binâ-yı vücûd-ı ma‘şîyet-âlûde,”⁸⁷ “hâtır-ı fâtır-ı melâmet-mü’âşir,”⁸⁸ “bürhân-ı ‘âlî-rây-ı ‘âlem-ârâ,”⁸⁹ “cemâl-i peder-i sa‘âdet-eşer,”⁹⁰ “cemâl-i ferzend-i sa‘âdet-mend,”⁹¹ “zümre-i hûr-ı ahsen-ârâ,”⁹² “şehr-i şerî‘at-ı [şehriyâr-ı] livâ-keşân”⁹³. “Ve” bağlacıyla birbirine bağlı uzun tamlamalar yapılır: “Arşa-i şa‘ranc-ı tuğyân u fesâd,”⁹⁴ “envâ‘-ı zulm ü fesâd,”⁹⁵ “eşnâf-ı fışk u ‘inâd,”⁹⁶ “bâ‘iş-ı ârâyîş ü tezyîn-i zümre-i küddüsiyân-ı melek”⁹⁷. Metinde Farsçanın tercihi bunun gibi birkaç yerde daha görülmektedir. Mesela Hâtîm’in cömertliğinin anlatıldığı hikâyede fakirin neden baş tarafa oturtulduğu açıklanırken “Siz qâdr ü menziletle şadra geçür[ül]düñüz, bu hâkîr, goresne vü muhtâcdur.”⁹⁸ denilmektedir. Burada aç anlamına gelen Farsça “goresne”

⁷⁵Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 13b.

⁷⁶Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 17b.

⁷⁷Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 25b.

⁷⁸Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 13b.

⁷⁹Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 13b.

⁸⁰Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 14b.

⁸¹Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 15b.

⁸²Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 16a.

⁸³Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 16a.

⁸⁴Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 3b.

⁸⁵Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 4a.

⁸⁶Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 4b.

⁸⁷Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 6b.

⁸⁸Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 11b.

⁸⁹Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 14a.

⁹⁰Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 17a.

⁹¹Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 17a.

⁹²Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 17b.

⁹³Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 20b.

⁹⁴Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 9b.

⁹⁵Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 15a.

⁹⁶Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 15a.

⁹⁷Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 20b.

⁹⁸Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 10b.

kullanılmıştır. Hâlbuki “aç ve muhtaçtır.” şeklinde yazılıysaydı seci'e bir örnek niteliği taşırdı. Yine Mecnun ile ilgili hikâyede “Mecnûn sevgend yâd [ey]le[di].”⁹⁹ denilmektedir. “Sevgend” ant, yemin manasına gelir. Görece daha sade, alıntı nevinden olan bu yerlerde Farsçanın bilerek tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte çok az da olsa sade nesir üslubunda rastlanılan Türkçe “özge,”¹⁰⁰ “koçuşdılar,”¹⁰¹ “ıraq,”¹⁰² “turdı,”¹⁰³ “çok çok”¹⁰⁴ gibi kelime ve ikilemeler de cümlelerde kullanılmıştır. Bunun dışında ikilemelere oldukça fazla başvurulmuştur. Bu husus, metni okumayı kolaylaştıran, metinde bakışımılığı sağlayan; bilinmeyen kelimenin bilinen ile anlaşılmasına yardımcı olan bir unsurdur. “Naş u tezyîn,”¹⁰⁵ “taşdır ü taşvîr,”¹⁰⁶ “faqr u ihtiyâc,”¹⁰⁷ “mestür u mübhem”¹⁰⁸ gibi yakın anlamlı kelimelerin haricinde sırf metni daha süslü hâle getiren “gülgâr u gülşen,”¹⁰⁹ “merg ü mevt”¹¹⁰ gibi eşanlamlı kelimeler yahut “şitâ vü bahâr,”¹¹¹ “nûr u zulmet”¹¹² gibi zıt anlamlı kelimeler birarada kullanılmıştır.

Hediyetü'l-Mü'minîn içerisinde ağdalı, süslü, orta ve sade nesrin bir arada bulunması metinde bir üslup birlikteliğinin olmadığına delalet etmektedir. Nesirler arasında geçiş özelliği taşıyan şiirlerde, sade dille yazılan meşnevî şeklinin tercih edilmesi de bu tespiti kuvvetlendirmektedir. Orta nesir ile sade nesir ve süslü nesir ile ağdalı nesir arasında geçişlilik söz konusu olduğundan “orta nesre yakın sade nesir”, “orta nesir” ve “süslü nesir ile ağdalı nesre yakın süslü nesir” şeklinde -üçlü tasnifle- metinden cümle örneklerini aşağıdaki tabloda veriyoruz:

Orta Nesre Yakın Sade Nesir	Orta Nesir	Süslü Nesir ile Ağdalı Nesre Yakın Süslü Nesir
“Kaçan ki kıyâmet günü ola Allâh Te'âlâ evvelin ü âhîrini cem' eyleye, diyeler ki var cennete dâhil ol. Nidâ eyleye ki Ebû Şiddîk kandedür? Ol sâ'at hâzır olup 'arş öninde kıyâm	“Zamân-ı benî-İsrâ'ilden bir fâcir vardı. Be-ğâyet şürîde-i rûzgâr idi. İki yüz yıl miqdârı 'ömr sürüp zamân-ı huyûti fışk u fücür ile mürûr itmişdür. Envâ'-ı zulm ü fesâdla	“Zihî pâdişâh-ı müfehham, zihî seyyid-i veled-i Âdem, sebeb-i âferîneş-i âsmân u felek, bâ'îş-i ârâyiş ü tezyîn-i zümre-i kuddüsiyân-ı melek, pâsbân-ı sa'âdet-nişân, şehîr-i şerî'at-ı

⁹⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 10b.

¹⁰⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 6b.

¹⁰¹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 17b.

¹⁰²Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8b.

¹⁰³Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 17a.

¹⁰⁴Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 17a.

¹⁰⁵Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 1b.

¹⁰⁶Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 1b.

¹⁰⁷Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2a.

¹⁰⁸Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2a.

¹⁰⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2a.

¹¹⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 4b.

¹¹¹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 3b.

¹¹²Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 3b.

eyleye, diyeler ki var cennete dâhil ol.” ¹¹³	meşhûr ve eşnâf-ı fışk u ‘inâdla mezkûr idi. Vefât eyledi.” ¹¹⁴	[şehriyâr-ı] livâ-keşân (...) ¹¹⁵
Evliyâ-yı kirâmdan Hasan-ı Başrî (‘aleyhi’r-raḥme) bir cenâze ‘akâbince güristâna varup meyyiti ḥâka definden şoñra güristân içinde bir mahalle oturup murâkabe de iken meger ol zamânda Ferezdaḡ dimekle meşhûr, fışk u fücûr ile mezkûr kimesne varmış. İrakdan imâm-ı hü mâma nazar idüp anuñ ef’âl-i ḥamîdesin bilürdi.” ¹¹⁶	İtdi, Ḥaḡ sübḥānehû ve te‘ālā müy-ı sefidüm ile yitmiş yıllık tevḥîdime ve zunûbuma i’tirâfım olduğına raḥm idüp beni cennete getürdi, didi. Yâ Erḡamu’r-Râḡimîn ḥâl-i Ferazdaḡ bu ‘arşa-i şatırac-ı tuḡyân u fesâdda piyâde vü beydaḡ olan mücrim ü ‘aşı vü bî-revnaḡ ḥâline muvâfıḡdur.” ¹¹⁷	Zihî kâdr-i bülend-i sübḥānî, zihî faẓl-i ercümend-i Rabbânî ki ol ḥulâşa-i ‘âlemiyân ve sülâle-i âdemiyyân, cür’a-nûş-ı ‘âlem-i seyr, ḡırḡa-pûş-ı ¹¹⁸ ”وَلْيَأْسَ الثَّقَوَى ذَٰلِكَ الْخَيْرُ”, şehsuvâr-ı meydân-ı zamâyır, şehriyâr-ı eyvân-ı ¹¹⁹ ”شَفَاعَتِي لَاهِلِ الْكِبَارِ”, bisât-ı inbisâtı ¹²⁰ ”سَبَّحَ اسْمُ رَبِّكَ الْأَعْلَى”, sefer-i sa‘âdet-maḡarrı ¹²¹ ”سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى” (...) ¹²²
“Bir gün bir ḡulamı bâzâra getürmişler. Müşteriler görürler ḡulamuñ gözleri aḡvel desti şel, pâyi a‘rec, ḡâmeti mu‘avvec; cümle a‘zâsı ma‘yûb. Zebânı, ḡâlini şorarlâr lisânı faşîḡ, beyânı ḡûb u melîḡdür didiler. Müşteriler feşâḡat-ı zebânından ötürü şatun aldılar.” ¹²³	İlâhî vaḡt-i ‘arz-ı ekberde delâ[ı]-i bâzâr-ı ‘âzametüñ ḡâlimi gör[üp] tefahḡuş-ı a‘mâl idicek diyeler ki nazarı aḡveldür. Ya’nî ḡarâma baḡmışdur. Ve desti şeldür, eline cām u piyâle alup nûş itmişdür. Pâyı da mu‘avvecdür, seyerân-ı bâdiye-i ḡünâḡ u ‘işıyân itmişdür. Bî’l-cümle her vechle ma‘yûb u nâḡışdur. Ammâ zebânında tevḥîd-i	(...) ¹²⁵ ”إِنَّا فَتَحْنَا” fetḡ-nâmesinüñ şâḡib-menşûrı, ¹²⁶ ”إِنَّا رُسُلْنَا” tevḡî’inüñ tuḡrâ-yı zafer-şu‘ûrı, ¹²⁷ ”وَالشَّمْسُ وَنُجُومُهَا” burûcınuñ ḡürşid-i nûr-efşân-ı mümtâzı, ¹²⁸ ”سَبَّحَانَ الَّذِي حَمَلُوهُ” ḡil’atlerinüñ tîrâz-ı lâzımu’l-i‘zâzı, ¹²⁹ ”إِنَّا عَاطَيْنَاكَ” miḡmân-ḡânesinüñ münîf-ḡüzîni, ¹³⁰ ”فَأَوْخَىٰ إِلَىٰ عَيْدِهِ” ḡavzınuñ saḡî-i mâ-ı mu‘îni, ¹³¹ ”وَمَا يَنْطَلِقُ” menşûrınıñ ‘unvân-ı kâşıfu’l-esrârı ¹³² ”وَالْهَوَىٰ” burḡânınıñ müfîzu’l-envârı “أَبَيْتُ عِنْدَ رَبِّي”

¹¹³Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 23a.

¹¹⁴Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 15a.

¹¹⁵Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 20b.

¹¹⁶Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 9a.

¹¹⁷Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 9b.

¹¹⁸“(...) fakat takva elbisesi hepsinden hayırlıdır.” (7/el-A‘râf: 26.)

¹¹⁹“Şefaattim ümmetimin büyük günah işleyeninedir.”

¹²⁰“Rabbın yüce adını tesbih et.” (87/el-A‘lâ: 1.)

¹²¹17/el-İsrâ: 1.

¹²²Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 21a.

¹²³Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, vv. 9b-10a.

¹²⁵“Biz sana apaçık bir fetih verdik.” (48/el-Fetiḡ: 1.)

¹²⁶“Haberiniz olsun, Biz size üzerinize şahit olacak bir peygamber gönderdik.” (73/el-Müzemmil: 15.)

¹²⁷“Güneşe ve aydınlığına and olsun!” (91/eş-Şems: 1.)

¹²⁸“Yüceliğinde sınır olmayan O (Allah) ki kuluunu geceleyin, kendisine bazı alametlerimizi göstermek için (Mekke’deki) Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götürdü.” (17/el-İsrâ: 1.)

¹²⁹“Muhakkak Biz, sana Kevseri’i verdik.” (108/el-Kevşer: 1.)

¹³⁰“Kuluna verdiği vahyi verdi.” (53/en-Necm: 10.)

¹³¹“Hevadan (arzusuna göre) söylemiyor.” (53/en-Necm: 3.)

	eḥad, gönlünde 'aşk-ı pāk-ı Şamed'dür diyeler. ¹²⁴	menzilgâhının mihmân-ı 'izzet-penâhı (...) ¹³²
"İlâhî ḥaķîr ḳullarından Ḥâtim bir gün da'vet-i 'âm idüp muḥteşemân-ı 'Arab gelüp şadra oturmuşlar. Nî'met üzeri imiş, kapudan bir ḥaķîr dervîş-i pâ-bürehne, dil-rîş gelür. Ḥâtim kendüsi ḳalkup cümlesinüñ üzerine geçürür. Muḥteşemler dirler; ya Ḥâtem bu bir faķîri üzerümüze [niçün] geçürdün?" ¹³³	İlâhî Ḥâtem bir 'âciz ü miskîn bî-çârenüñ bürehneligine; faķr u ihtiyâcına naẓar idüp rahm ḳıldı, şadra geçürdi. Maḥrûm olmağî revâ görmedi. Sen erḥamu'r-Râḥimîn'sin ¹³⁴ "يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَا" zühd ü taḳvâ ile maḥşûr olan 'ubbâd-ı muḥlişinüñ ki her biri ¹³⁵ "فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ" erîkelerinde oturup maḳâmları mu'ayyen ola. ¹³⁶	Ve teḥâyâ-yı gevâhir-nişâr ve teslîmât-ı 'anber-bâr-ı deryâ-şumâr, Sıbṭeyn-i ezhereyn ü şemseyn-i envereyn, envâr-ı zîyâ-âşâr feleklerinde necmeyn u ḳamereyn. Her biri nûr-ı dîde-i Sultân-ı Kevneyn, nûr-ı ḥadîḳa-i burhân-ı ḥâfîḳayn, ḳurre-i 'ayn-ı ḥabîb-i zu'l-minen. ¹³⁷
"Şeyḫ Ḥayr Nessâc'ın müridleri bir kilisâ seyrin idüp şeyḫe gelürler. Ḳande idüñüz diyü su'âl idicek kilisâya vardıklarımı haber virürler. [Kilisâdan] ne getürdiñüz, dir. İtdiler şeyḫâ kilisâdan ne alınur? İtdi, benimle gelüñ görüñ, ne alınur. Müridleri muvâfaḳat eylediler." ¹³⁸	İlâhî bir gün Mecnûn kemâl-i 'aşḳ u cunûn ile vecd-nümûn olup maḥalle-i Leylâ'ya mürûr eyledi. Kânûn-ı sînesinde âteş-i 'aşḳ, müştâ'ıl [sırr-ı müşâhede-i cemâl maḥbûb-ı dil-ârâya müstağîl] mestâne var. Her der ü divâra yüz urup râst geldüğü seng ü külûḫı alup ḳoḳ[lay]up gözden eşk-i ḥunîn revân iderdi. Sineden âh-ı süzân çıkarur[dı]. ¹³⁹	Ecrâm-ı 'ulviyyât-ı semevâtı ḳanâdîl-i zerrîn-i âftâb-tâbân ve nucûm ile ârâste eyledi. 'Aṭâyâ-yı cezîlesine maẓhar olan zevâtuñ sıfât u ḥâlâtı deycür-ı zulûmât-ı âfâtdan ḥalâş bulup ṭarâyıḳ [u] sübûl zîver-i şafâyla pîrâste, pür-gül ola. Vaşf-ı Celâl ü Cemâl'inde mübârizân-ı meydân-ı feşâhatüñ zebânları lâl u ebkem, nu'ût-ı şîfât u kemâlinde zümre-i ḳâşîfân, esrâr-ı hüviyyet[e] mebhût u râz ve ḳudretleri mestûr u mübhem (...) ¹⁴⁰

Tablo 3. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'den nesir örnekleri¹²⁴Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 10a.¹³²Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 13b.¹³³Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 10b.¹³⁴"O gün, takva sahiplerini, heyet olarak Rahmân'ın huzuruna toplayacağız." (19/Meryem: 85.)¹³⁵"Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar." (54/el-Kamer: 55.)¹³⁶Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 10b.¹³⁷Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 25a-25b.¹³⁸Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 12a-12b.¹³⁹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 11a.¹⁴⁰Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 2a.

4.1. Seci' Kullanımı ve Cümle Kuruluşu

Yekta Saraç seci'yi "Nesirde fâsıla sonlarında aynı harfin bulunmasıdır."¹⁴¹ olarak tanımlar. Köksal ise "(...) kısaca "nesirdeki kafiye" (...) "¹⁴² olarak niteler. Köksal seci'yi; "yapılarına göre", "cümledeki yer ve işlevlerine göre", "redif alışlarına göre" şeklinde üçe ayırır. Yapılarına göre seci' dörde ayrılır: 1. Seci'-i mu'tarraf: Seci' kelimelerindeki revî harflerinin aynı, vezinlerin başka olmasıdır. 2. Seci'-i mütevâzî: Seci' oluşturan kelimelerin hem revî hem vezin yönünden bir olmasıdır. 3. Seci'-i muraşşa': Seci' oluşturan kelimelerin revî, vezin ve sayıca eşit olmasıdır. 4. Seci'-i mütevâzin: Seci' oluşturan kelimelerin revîce değil vezince eşit olmasıdır. Cümledeki yer ve işlevlerine göre seci' üçe ayrılır: 1. Seci'-i mu'tlak: Seci' oluşturan kelimelerin gramer ve anlam bakımından denkliklerinin bulunmadığı seci'lerdir. 2. Seci'-i mu'kayyed: Seci' oluşturan kelimelerin gramer ve anlam bakımından denkliklerinin olduğu ve söz öbeklerinin sonunda bulunan seci' türleridir. Yapılarına göre seci'in bütün türleri buna dâhildir. 3. Sec-ender-sec: Seci' oluşturan kelimelerin arasına seci'li başka fasılaların girmesidir. Redif alışlarına göre seci' ikiye ayrılır: 1. Seci'-i Mefrûk: Seci'li kelimelerin ayrıca redif alanına denilir. 2. Seci'-i Gayr-ı Mefrûk: Seci'li kelimelerin aralarında redif bağı yoksa buna seci'-i gayr-ı mefrûk denilir.¹⁴³

Hediyyetü'l-Mü'minîn'in içerisinde süslü nesirdeki cümlelerin sonları genellikle seci'li bitmiştir. Seci'li söyleyiş; bazı zamanlar Türkçe cümle yapısı içerisinde Arapça ve Farsça kelimelerle ve tamlamalarla kurulmakta iken bazı yerlerde de ayet ve hadis iktibaslarıyla birlikte Arapça cümlelerin sonundaki Arapça kelime ile yapılmaktadır. Arapça ibare ile yapılan seci'ye örnek: "'(...) mu'allim-i bi-ta'lim-i "فَعَلَّمْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ", mükerrerem-i bi-tekrim-i "وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ" (...) "¹⁴⁴ Yazar şu cümlede olduğu gibi Arapça ekleri de revî olarak kullanmış ve böylece mu'tlak seci' yapmıştır. "Sıbteyn-i ezher^{eyn} ü şemseyn-i enver^{eyn}, envâr-ı ziyâ-âşâr feleklerinde necme^{eyn} u kamere^{eyn}."¹⁴⁵ Burada kullanılan Arapça ek, isimlerin sonuna gelerek onları ikil/teşkiye yapan "eyn"dir. Türkçe cümle yapısı içinde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla kurulan seci'ye gelecek olursak şu örneği verebiliriz: "Hamdi ki tâlîbân-ı cevâhir-i dürer-i 'irfân, ka'r-ı bihâr-ı cidd ü ictihâda 'ivaz ile sâhil-i beyân ve kenâr-ı 'iyânâ getürüp (...) "¹⁴⁶ Bu örnekte de görüldüğü üzere yazar bazı kere metinde seci'yi "'iyânâ"daki şekliyle üçüncü defa

¹⁴¹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, 257.

¹⁴² Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 21.

¹⁴³ Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 24-29.

¹⁴⁴ Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 20b.

¹⁴⁵ Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

¹⁴⁶ Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 1b.

kullanarak muṭlaḳ seci' yapar ve sesi pekiştirir. "(...) ihlâş-maṣḥûbunı âftâb-ı muḥabbetüñ pertevi ile nûr ânî eyle, behişt-i raḥmet-siriştüñ ravzalarını anlaruñ cây u mek ânî eyle; ya'nî mağfiret k ânî eyle."¹⁴⁷ Zikrettiğimiz cümlede yine böylesi bir üslup söz konusudur. Bu cümlemin ilk kısmında "nûr ânî eyle" ve "mek ânî eyle" ile muraşşa' seci'ye benzer muṭarraḫ-muṭlaḳ seci' yapılmış, devamında sesi daha kuvvetlendirici, cinâslı "mek ânî eyle" ve "k ânî eyle" ile muṭlaḳ seci' kullanılmıştır. Bunun en belirgin örneğini ve yukarıda da belirtildiği şekliyle cümle sonlarını daha kısa şekilde revîli olarak bitirmeyi şu cümlede görmekteyiz: "Ḥazret-i Ya'kûb daḥi cemâl-i ferz end-i sa'âdet-m endle müşerref olıcaḳ ol daḥi kendüyi ḥâka bıraḡup iki müştâḳ-ı dîdâr, iki ḥasret âteşine giriftârlar bul uşdılar, çoç uşdılar."¹⁴⁸ Burada "ferz end-i sa'âdet-m endle" terkibinde, tamlama sonu muṭlaḳ seci' ile bitirilmiştir. Akabinde "iki müştâḳ-ı dîdâr, iki ḥasret âteşine giriftâr" muṭarraḫ seci' olarak cümlede bulunuyor; "bul uşdılar, çoç uşdılar" ile cümle sonu muṭlaḳ-muṭarraḫ seci' ile bitirilerek uzun cümleden kısaya geçiliyor. Böylelikle sanki bir yargı cümlesi söyleniyor gibi ses, cümle sonunda pekiştiriliyor.

Hediyyetü'l-Mü'minîn içerisinde Hz. Peygamber'e dair övgü içeren vasıfların sıralandığı yerlerde, şu örnekteki gibi farklı seci'ler bir cümlemin içerisinde bulunabilmektedir: "(...) şadr-ı şuffe-i şafâ, bedr-i ḳubbe-i vefâ, faşş-ı ḥâtem-i enbiyâ, ḥatm-i sûre-i aşfiyâ, sulṭân-ı taḥt-ı ictibâ, burhân-ı baḥt-ı iştıfâ(...)"¹⁴⁹ Bu kesitte de benzer şekilde "şafâ, vefâ, enbiyâ, aşfiyâ; ictibâ, iştıfâ"da birbirini takip eden kelimeler mutevâzî, kendi aralarında ise muraşşa' seci' olarak ikiden fazla tekrarlar seci'ler yer alabilmektedir. Yazar böylece, tek düze bir anlatımı seçmeyerek metinde, okuyucu için akıcılığı sağlar. Seci'lerin sıralanışında bir düzenin olmadığına dair fikrimize, bir başka örnekle ışık tutabiliriz: "(...) (1) 'ummân-ı taḥḳîkuñ sebbâḥı, meydân-ı tev fîkuñ seyyâḥı, (2) Hümâ-yı Kâf-ı ḳurbet, şehsuvâr-ı meydân-ı izzet, (3) sefir-i mem âlik-i melek üt, deb ir-i mes âlik-i ceber ütdur."¹⁵⁰ Bu örnekte seci'lerin; ilki muraşşa', ikincisi mutevâzî, üçüncüsü yine muraşşa' seci' şeklinde gelmiştir.

Hediyyetü'l-Mü'minîn'de, yapısına göre genellikle seci'-i muṭarraḫ ve seci'-i muṭlaḳ tercih edilmiş olsa da seci'-i muraşşa'a yakın cümleler ağırlıktadır. Bu tarz cümle kurma hususunda yazarın oldukça mahir olduğu görülmektedir. Bazı seci'ler muraşşa' olmayıp mütevâzî veya muṭarraḫ olsa dahi muraşşa' gibi birbirini tekrar eden revîler mevcuttur: "Ey ekvâna kâf u

¹⁴⁷Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 12a.

¹⁴⁸Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 17a-17b.

¹⁴⁹Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

¹⁵⁰Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 16a.

nûn-ı kun fe-yekûn ile mükevvin! Ey nukûş-ı günâgûn-ı bukaletmûn ile elvân-ı kâ'inâtı mülevvin!"¹⁵¹ Örnekte de görüldüğü üzere birinci ve ikinci cümlelerde her ne kadar "ekvâna" ile "nukûş"un revileri örtüşmese dahi "nûn-ı kun fe-yekûn" ile "günâgûn-ı bukaletmûn" revileri örtüşmektedir. Yazar seci' ve seci'ye benzer cümle sonları kurma amacıyla bazı zaman aynı kökten gelen kelimeleri kullanır: "Hâzret-i Ya'kûb'uñ ka-dem-i sa'âdet-ma~~ka~~demine düşdi."¹⁵² Bu cümlede "ka-dem" ve "ma~~ka~~dem" ile, yani birbirinin iştikâkı olan kelimeler ile cümleye seci' tesiri katılmıştır. "Ey nufûs-ı ebrârî âşâm u ma'âşiden takdîs iden Kuddûs!"¹⁵³ örneği de bu minvaldedir. Bir başka misal bunu daha açık hâle getirecektir: "Bu tuğyân-ı zünûb ile zelîl, işyân-ı pür-âşûb ile dem-beste vü 'alîl olan üftâdeñi mecânîn-i cünûn idâdında ma'dûd eyle 'âşıkîn ü şâlihîn silkinde münselik kıl."¹⁵⁴ Bu cümlede de görüldüğü üzere yazar cümlelerin ilk kısmını seci'-i muraşsa'a yakın şekilde, mutarraf seci' ile kurmuş; akabinde aynı kökten türemiş "mecânîn-i cünûn", "idâdında ma'dûd" ve "silkinde münselik" ibareleriyle seci' tesirini vermeye çalışmıştır.

Yazar kelimelerin müteradiflerine de yer vermiş, bu sefer anlamca bakışlılık kurmayı amaçlamıştır. "Ol câme-i çirkinden gayrı libâsım, binâyı vücûd-ı ma'şiyet-âlûdeme vücûhât-ı ma'âşiden özge esâsım yok."¹⁵⁵ Bu cümledeki "gayrı" ve "özge" eş anlamlıdır. Yazarın, eş anlamlı sözcükler kullanmak suretiyle kelime hazinesini fazla tutmaya özen gösterdiği görülmektedir. Yazar ayrıca anlamca birbirinin tekrarı cümleler de söylemiştir: "(...) erbâb-ı zünûbuñ gözleri eşk-i enîn birle pür yaş, aşhâb-ı günâhu nedm 'uyûnî sirişk-rîz ü gevher-pâşdur."¹⁵⁶ Bu cümlede "erbâb-ı zünûb" ile "aşhâb-ı günâh u nedm" ve "eşk-i enîn birle pür yaş" ile "sirişk-rîz ü gevher-pâş" anlamca birbirinin yaklaştığı iken "gözleri" ile "uyûnî" kelimeleri eş anlamlıdır.

Celâlzâde -Recâizâde gibi bazı edebiyatçılar tarafından seci' olmadığı düşünlen-¹⁵⁷ seci'-i mutlak kategorisine giren, aynı revîli kelimeleri kullanmaya özen gösterir. "Anuñ küyında Leylâ rüyından gayrı yüz görmezüm."¹⁵⁸de görüldüğü üzere "küy" ve "rüy" gibi iki mütevâzî seci' olabilecek kelimeler seçilmiştir. Yazar böyle kelimelerle metni süslemiştir. "Zümre-i hür-ı ahsen-ârâ cennet gür felerinüñ şere felerinden şevk ü zevk ile

¹⁵¹Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 3b.

¹⁵²Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 17a.

¹⁵³Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 3a.

¹⁵⁴Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 11b.

¹⁵⁵Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 6a-6b.

¹⁵⁶Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 13a.

¹⁵⁷Köksal ve diğerleri, *Osmanlı Nesri*, 27.

¹⁵⁸Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 11b.

baş çıkarup ol iki zâviye-i firâkda maḥbûs müştâklar aḥvâline bakarlar idi.”¹⁵⁹ Bu örnekte “ğurfeler, şerefeler” ve “firâk, müştâk” kelimelerinin tercih edilmesi yine bu zaviyeden değerlendirilebilir.

Metin içerisinde çeşitli yerlerden cümlelerle seci' örnekleri tablodaki gibidir:

<i>Hediyyetü'l-Mü'minîn</i> 'den Seçilmiş Cümleler	Secilerin Türleri			
	Yapısına Göre	Yer ve İşlevlerine Göre	Redif Göre	Alışına Göre
“Ey rızâ vü kabûlûñ devleti, maṭlûb-ı tâlibân-ı dergâh! Vey likâ vü cemâl-i cemilûñ sa'âdeti, maḥbûb-ı bîdârân-ı sehergâh!” ¹⁶⁰	(Tek çizgi) Muṭarraf (revî aynı, vezin farklı)	Muḳayyed (Seci'i oluşturan kelimelerin gramer ve anlam bakımından denkliklerinin olması)	Ġayr-ı Mefrûk (redif seci'li cümleler)	
“Kulûb-ı ‘ubbâd-ı iḥlâş-maṣḥûbuñ âftâb-ı muḥabbetûñ pertevi ile nûrâniyeyle, behişt-i raḥmet-siriştûñ ravżalarını anlaruñ cây u mekânı eyle (...)” ¹⁶¹	Muṭarraf (revî aynı, vezin farklı)	Muḳayyed	Mefrûk (redif alan seci'li cümleler)	
“(…) sultân-ı rusul, burhân-ı sübûl (...)” ¹⁶²	Muraşşa' (revî, vezin, sayıca eşitlik)	Muḳayyed	Ġayr-ı Mefrûk	
“bûlbûl-i gülzâr-ı eblâğ, ‘andelib-i ravza-i mâ-zâğ;	Mutevâzî (revî ve vezince eşitlik)			
şadr-ı şuffe-i şafâ, bedr-i kubbe-i vefâ;	Muraşşa' (revî, vezin, sayıca eşitlik)			

¹⁵⁹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 17b.

¹⁶⁰Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 3a.

¹⁶¹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 12a.

¹⁶²Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 14a.

<u>fāṣṣ-ı</u> <u>hâtem-i</u> <u>enbiyâ.</u> <u>hatm-ı</u> <u>sûre-i</u> <u>aşfiyâ:</u>	Muṭarraf (revî aynı, vezin farklı)		
<u>sultân-ı</u> <u>taht-ı</u> <u>ictibâ,</u> <u>burhân-ı</u> <u>baht-ı</u> <u>ıstıfâ (...)</u> " ¹⁶³	Muraşşâ' (revî ve vezince eşitlik)		

Tablo 4. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'den seci' örnekleri

4.2. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'deki Şiirlerin Genel Özellikleri ve Şekli Hususiyetleri

Hediyyetü'l-Mü'minîn'de 113 beyitten müteşekkil 9 tane manzume bulunmakla birlikte bu şiirlerin türü, kendisinden önceki nesrin konusuna göre değişmektedir. Metindeki şiirlerin türü ve beyit sayıları şöyledir:

Tür	Beyit sayısı ve metindeki yeri
Münâcât	11 <i>beyt</i> (2b-3a)
Münâcât	9 <i>beyt</i> (4a)
Münâcât	16 <i>beyt</i> (8a-8b)
Na't	15 <i>beyt</i> (14b-15a)
Na't	17 <i>beyt</i> (16a-16b)
Na't	14 <i>beyt</i> (19b-20a)
Na't	12 <i>beyt</i> (21a-21b)
Na't (Çehar-yâr-ı Güzîn'e övgü)	11 <i>beyt</i> (25a)
Na't(Hz. Hasan ve Hüseyin'e övgü)	7 <i>beyt</i> (25b-26a)
Toplam	113 <i>beyt</i>

Tablo 5. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'de Şiir Dizilimi

Hediyyetü'l-Mü'minîn'deki şiirler, meşnevî nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Nazım biçiminin sade dile yatkınlığı dolayısıyla şiir kısımlarının dili, nesrin dilinden ayrılmaktadır. Bu meyanda mensur ile manzum metin arasında üslup yönünden karşıtlık doğmuştur, denilebilir. Bu sadece dil dolayısıyla değil şiirdeki anlatımda, girift hayallerin olmamasıyla da alakalıdır. Celâlzâde nesir bölümler arasına yerleştirdiği şiirleriyle bölümler arasında bağ kurmaya çalışmıştır. İlk manzumeye "*men eḥabbe şey'en ekşera zikrahû*"¹⁶⁴ (Kim bir şeyi severse onu çokça zikreder.) alıntısını başlangıç

¹⁶³Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

¹⁶⁴Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

yapmış ve "Allâh'ım dir kıomam zıkrını dilden"¹⁶⁵ mısraıyla meşnevîye başlamıştır. Yine Hz. Peygamber'e övgüden çehar-yâr-ı güzîn övgüsüne geçerken na't kısmının son beytinde "Şerîf ismüñ mürekkeb harf-i çäre/îşâretdür hemân ol çâr-ı yâre"¹⁶⁶ denilmiş, Muhammed isminin dört harften oluşması ile hulefâ-yı râşidînin dört tane büyük sahabe olması arasında ilişki kurularak hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır. Metinde genellikle -8a-14b ve 20a-21a arası hariç- mensur-manzum-mensur kurgusu takip edilir. Metnin şiir kısmında sadece meşnevî türünün kullanılması ve 'arûz olarak "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıbının tercih edilmesi ve şiir içerisinde bazı vezin kusurlarının bulunması, şiirin; metin yazıldıktan sonra hızlıca kalem alınıp metne ilave edildiği izlenimini doğurmaktadır. Zira bir beyit içerisinde dahi Nişânî'nin tekrara düştüğü vakidir: "Turâb-ı merķadi kühl-i cilâdur/Mübârek hâk-ı kabri tütüyâdur"¹⁶⁷. Burada tekrar eden müteradif kelimeler "turâb-hâk", "merķad-kabr", "kühl-tütüyâ"dır. İki mısra da aynı manayı karşılamaktadır.

Metin içerisindeki meşnevîlerde mürdef, mücerred, müesses ve mukayyed gibi kafiye türleri mevcuttur. Şiirlerde en çok mürdef kafiye bulunmakla birlikte onu sayıca mücerred kafiye izlemektedir. Şiirlerde üç tane müesses kafiye vardır. Farsça ekten yapılma kâfiye-i şâyegân kafiye türleri arasında değildir. Bununla beraber eğer Arapça ve Türkçe de bu kafiye sınıfına dâhil edilirse Arapça çoğul eki "în" "mürselîn-berîn", Türkçe iyelik eki "-i" "efđalışın-celîsin" ile yapılan kafiye türleri, kâfiye-i şâyegândan sayılabilir. Aşağıda, şiirlerdeki kafiye ile ilgili örnekleri verdik:

Mürdef

Ṭolar îmânla mü'min kılubı
İderler tevbe vü terk-i zünubı¹⁶⁸

Mücerred

Allâh'ım dir kıomam zıkrını dilden
Vücüdüm itdi icâd âb u kilden¹⁶⁹

Müesses

Te'âla'llâh zihî ḥallâķ-ı 'âlem
Kemîne bende-i fermân-ı âdem¹⁷⁰

Mukayyed

¹⁶⁵Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

¹⁶⁶Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 21b.

¹⁶⁷Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 16a.

¹⁶⁸Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 17b.

¹⁶⁹Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

¹⁷⁰Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

Muhammed Muştafâ lutfâ siriste

Delil olur tarîk-ile bihiste¹⁷¹

Nişânî ayrıca Türk Edebiyatında İslamlık öncesi kafiye türlerinden olan cinastan yararlanır. Metinde beş adet cinastı kafiye vardır.

Ne deñlü çok ise cürm ü günâhum

Hele eksük degüldür her gün âhum¹⁷²

Nişânî'nin şiirlerinde itâ-yı celî ve itâ-yı hafî kafiye kusurları yapılmıştır. Metindeki kafiye kusur örnekleri şunlardır:

İtâ-yı Celî (Açık kafiye tekrarı)

Muhammed Muştafâ maşşüd-ı kevneyn

Karîb-i hakk nedim-i kâbe kavseyn¹⁷³

İtâ-yı Hafî (Gizli kafiye tekrarı):

Ne ihsânlar kılupdur mürselîne

Nihâyet olmaz in'âmı elîne¹⁷⁴

Türkçe ekli yapılan yahut aslında birbiriyle revîli olmayan kafiye de şiirde bulunmaktadır:

Nigün-ser kaldılar i'âm günü

İçürdiler küfr ehline zehrî¹⁷⁵

Olardur iki 'âlemde netice

Şenâya eyle şarf-ı rûz u gice¹⁷⁶

Nişânî kafiyelede Arapça ve Farsça kelime tasarrufu dışında rediflerde Türkçe fiil ve Türkçe eklerden yararlanmıştır. Şiir metninde "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıbı çoğu yerde mısralara uymamaktadır. Beyitlerin bazılarında 'arûz kalıbıyla uygunluk ancak imâle, zihâf ve vaşl ile sağlanabilmektedir. Kalıba uydurulan yerlere şunlar örnek verilebilir:

Kamû lutf ü kamû ihsân Senüñdür

Tenim mahlûkuñoldî cân Senüñdür¹⁷⁷

Añâ vü âlinê aşhâbinâ hem

Şafâ-yî cânılâ ehibbanâ hem¹⁷⁸

¹⁷¹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

¹⁷²Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 4a.

¹⁷³Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 15a.

¹⁷⁴Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

¹⁷⁵Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 16b.

¹⁷⁶Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

¹⁷⁷Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 8a-8b.

¹⁷⁸Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 15a.

Şurada ise hece fazlalığı vardır: “Ebū Bekr ü ‘Ömer ü ‘Osmān u Hayder/Olupdur her biri bir māh-ı enver.”¹⁷⁹ Eğer “‘Ömer”den sonraki “ve” çıkarılırsa kalıp uyumu sağlanabilir.

4.2.1. Şiirin Dil ve Üslup Özellikleri

Nişānī'nin şiir dili, mensur metne nazaran daha sade olmakla birlikte münacât ve na'tın kavram ve ma'zmunlarını bilenler ve tasavvuf edebiyatına aşina olanlar için anlaması zor bir şiir değildir. Şiirde mecaza dair söz sanatları pek tercih edilmezken meram anlatan bir üslup göze çarpar. Bu meyanda münacâtla ilgili şiirlerde Allah Teala'yı vafeden bir anlatım izlenirken şair dua gibi bir seslenişle, Hz. Hakk'a ikinci tekil şahısla “Sen” şeklinde hitap eder. Münacât şiirlerinde “hâlvat,”¹⁸⁰ “dergâh,”¹⁸¹ “kâlû belâ,”¹⁸² “‘adem mülki”¹⁸³ gibi tasavvuf edebiyatının terimleri kullanılır. Otuz altı beyitten müteşekkil münacâtta on altı adet Farsça tamlama yapılmıştır. Söz dizimi genellikle Türkçe gramere uygundur. Na't kısımlarında Hz. Peygamber tanıtılır. Elli sekiz beyitlik bu kısımda üçlü Farsça tamlamalar yapılmakla birlikte şiirin dili; mensur metne yaklaşmakta, şiirin kelime hazinesi artmaktadır. Burada en külfetli dili olan beyit şudur: “Muhammed Muştafâ'dur cümleye tâc/'Uluvv-ı şânla zî-baḥr-ı mevvâc”¹⁸⁴. İkinci na't olan “Naẓm”¹⁸⁵ başlıklı meşnevî hem kâinatın karşısında Hz. Muhammed'in değerini anlatması hem de Mi'râc gibi hadiselerle yer vermesinden ötürü en sanatlı na'ttır. Na'tlarda “menzil,”¹⁸⁶ “sâlik,”¹⁸⁷ “ṭarîḳ,”¹⁸⁸ “nūr-ı ‘âlem”¹⁸⁹ gibi tasavvufî terimler bulunmakla birlikte genel itibarla Hz. Peygamber'in kim olduğu, kâinat ve yaratılanlar açısından ne ifade ettiği dile getirilir. Na'tlardaki anlatımda “O nedir, o kimdir?” sorularına cevap veriliyor gibi bir üslup takip edilmiştir. Mesela “Hidâyet menziline pîşvâdur/Ṭarîḳ-i sâlikine reh-nümâdur”¹⁹⁰ beytinde Hz. Peygamber önder ve kılavuz şeklinde tavsif edilmiştir. Bu husus üçüncü na't olan ve şairin kendi mahlası Nişānī'yi zikrettiği “Naẓm”¹⁹¹da da sürmekte, fakat 6. beyit “Feraḥnâk eyle cânı yâdı ile/Meserret ḳapusın aç bâdı ile”¹⁹² beytinden sonra inananların “Hz.

¹⁷⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

¹⁸⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

¹⁸¹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

¹⁸²Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8a.

¹⁸³Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8a.

¹⁸⁴Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

¹⁸⁵Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 16a-16b.

¹⁸⁶Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

¹⁸⁷Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

¹⁸⁸Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

¹⁸⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

¹⁹⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

¹⁹¹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 19b-20a.

¹⁹²Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 19b.

Peygamber'den nasıl feyiz ve yardım bulabileceğiz?" suali söz konusu edilerek buna cevap verilmiştir. Takip eden bölümde Hz. Peygamber'e salatüselam söylemenin fazileti dile getirilmiştir. Bir na'tta istişfâ', olması gereken kısımlardandır. Bir diğer "Nazm"¹⁹³ başlıklı na'ttan önce bu kısım olmadığından denilebilir ki, sanki dört şiir de bir arada yazılmış; ama metne dâhil edilirken bölünmüştür. Son na't olan bu şiirde "Hz. Peygamber kimdir?"den ziyade Hz. Peygamber muhatapmış gibi ona seslenilir, "Güzîn-i enbiyâsın efdâlisin/Muḥakkak şâhib-i fazlî celîsin"¹⁹⁴de görüldüğü üzere "Sen şusun." şeklinde bir anlatım baskındır. Şair na'tın sonunda Muḥammed ismindeki harflerin manalarının ne olabileceğine dair bilgiler sunar. Çehar-yâr-ı güzîn ve Hz. Peygamber'in torunları hakkındaki şiirlerde yine anlatımda muhatap okuyucudur. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e dair na'tta genellikle ikisi tanıtılırken "Ḥasan'dur server-i erbâb-ı îmân/Hüseyn'e cümle çâker ehl-i 'irfân"¹⁹⁵ beytinde olduğu gibi bir karşılaştırma söz konusudur. Buradaki na'tlar, söz konusu zatları tanıtmaya hizmet etmektedir. Na't'a dair kısımda her ne kadar Farsça tamlamaların kelime sayısı "şefâ'at-pîşe-i rûz-ı kıyâmet"¹⁹⁶ mısraında olduğu gibi üçe çıksa ve zaman zaman tasavvufî mazmûnlara başvurulsa dahi metindeki tavsif ve tarif etme amacı, şiir metnini sanat yapma kaygısından uzaklaştırmıştır.

Nişânî'nin, şiirlerinde anlatımı söz sanatlarıyla süslediği kısımlar mevcuttur. Telmih sanatının icra edildiği "Lisânum ḥamdine gûyâ idüpdür/Dil-i Mecnûn'a anı Leylâ idüpdür"¹⁹⁷ beytinde Leyla ile Mecnun hikâyesinde Mecnun'un aşkına gönderme yapılmış, şair; Mecnun'un kalbindeki Leyla aşkı yerine kendi kalbinde Allah aşkını koymayı söz konusu etmiştir. "Şer'at Tûr'ınuñ server-i kelîmi"¹⁹⁸ mısraında "kelîm" ile Hz. Musa'nın kelîmullâh olması hadisesine, Tur'da Allah Teala ile mükâlemesine atıf yapılmıştır. Şair karşıtlıklardan yararlanarak metni etkili kılmaya çalışmıştır. "Günehle ben siyâh itdüm cemâli/Keremle Sen beyâz itdün şakâlî"¹⁹⁹da "ben-sen" ve "siyâh-beyâz" ile "Zemînden 'arşa itmişdür 'urûci/Semâda geşt idüp cümle burûci"²⁰⁰da "zemîn" ve "'arş" bu nevdendir. Metinde "evvelîn-âhîrîn,"²⁰¹ "rûz-gice"²⁰² gibi tezatlı kelimeler kullanılmıştır. Nişânî'nin metindeki şiirlerinde en çok tenâsüb sanatı mevcuttur. "Mübârek

¹⁹³Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 21a-21b.

¹⁹⁴Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 21a.

¹⁹⁵Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 25b.

¹⁹⁶Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

¹⁹⁷Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

¹⁹⁸Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

¹⁹⁹Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 4a.

²⁰⁰Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 16a.

²⁰¹Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 21b.

²⁰²Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

nâmı halvetde celisüm/Hümâyün zikridür dâ'im enisüm"²⁰³ beytinde "halvet", "celis" ve "zıkr" çile ile ilgili kavramlardır. Bir diğer örnek olan "Zemînden 'arşa itmişdür 'urûcî/Semâda geşt idüp cümle burûcî"²⁰⁴ beytinde Mi'râc hadisesine dair "'arş", "semâ" ve "burûc" kelimeleri birbirleriyle tenasüplüdür. "Sözün şîrîn kelâmuñ sükkerîn it"²⁰⁵ mısraında da "söz-kelâm", "sükkerîn-şîrîn" kelimeleri birbiriyle mütenasıptır. "Turâb-ı merķadi kühl-i cilâdur/Mübârek hâk-ı ķabri tütîyâdur"²⁰⁶ yine bu minvalde bir örnektir. "Turâb", "kühl", "hâk", "tütîyâ" sürmeyle ilgili birbiriyle tenasüplü kelimelerdir. Metinde iştikâķ sanatına da oldukça fazla başvurulmuştur: "Şühûd-şehâdet,"²⁰⁷ 'irfân-ma'ârif,"²⁰⁸ "Raķîmâ-raķmet,"²⁰⁹ "ihtişâş-hâş,"²¹⁰ "adem-ma'dûm,"²¹¹ "kerem-kerîmâ,"²¹² "melâķat-melîķ,"²¹³ "efđal-fađl"²¹⁴ beyitlerde kullanılan, bu kabilden sanata misallerdir. Metinde başvuru sanatlardan bir tanesi de leffüneşirdir. "Nazm"da geçen şu iki beyit leffüneşir-i mürettebe örnek olabilir:

Habîb[i]dür Hudâ-yı lâ-yezâlûñ

Rasûlidür o şâh-ı bî-zevâlûñ

Ser-â-ser-i âsmân seyrâñgehidür

Fezâ-yı 'arş anuñ cevlâñgehidür²¹⁵

Bununla birlikte bu sanat en fazla Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkındaki manzumede geçmektedir. Bu husus Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in okuyucuya tanıtılırken karşılaştırma yapılmasına dayanır:

Hasan'dur seyyid-i şubbân-ı cennet

Hüseyin olur bihişt[de] şâh-ı ümmet²¹⁶

Şiirlerin içerisinde doğrudan olmasa da ayet iktibasları mevcuttur. "Meşnevî"²¹⁷ başlıklı münâcâtta bulunan "Tenim maķlûķuñ oldu cân Senüñdür"²¹⁸de "Sonra ona Rûhumdan üfledim"²¹⁹ ayetinin manası

²⁰³Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

²⁰⁴Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 16a.

²⁰⁵Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

²⁰⁶Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 16a-16b.

²⁰⁷Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

²⁰⁸Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 2b.

²⁰⁹Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 4a.

²¹⁰Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8a.

²¹¹Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8a.

²¹²Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8b.

²¹³Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 14b.

²¹⁴Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 21a.

²¹⁵Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 16a.

²¹⁶Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 25b.

²¹⁷Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 8a-8b.

²¹⁸Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8b.

²¹⁹15/Ĥicr: 29.

mevcuttur. Zira metinde geçen “cân” ruhu karşılamaktadır. Miraç hadisesi anlatılan manzumelerde sıkça rastladığımız ²²⁰“فكان قاب قوسين أو ادنى” ayetine “Muhammed Muştafâ maşşûd-ı kevineyn/Ķarîb-i haĶĶ nedîm-i **Ķâbe Ķavseyn**”²²¹ beytinde, ²²²“ثم دنى فتدلى” ayetine “**Denâ** bezminde zayf-ı kâmkâr ol/Sa‘âdet taĥtî üzre şehr-yâr ol”²²³da rastlamaktayız. Şairin Allah Teala’ya yakarışında “raĥîmâ, kerîmâ” diye seslenmesi nidâ sanatıdır. Kelimelerin yazılışına dayalı hûnerlerden olan harfle bir şeyi karşılamak Hz. Muhammed’in ismi için kullanılmıştır. Buna göre bu isimdeki iki “م” Allah Teala’nın “Raĥmân” ve “Raĥîm” isimlerine, “ح” “ĥimâyet”e, “ذ” harfi “delîl”e işaret eder.²²⁴ Şiirin muhtevasına, nesirle birlikte aşağıda yer verilmiştir.

5. *Hediyyetü'l-Mü'minîn*’in Muhtevası

Celâlzâde klasik İslam eserlerine özgü şekilde metnine ĥamdele ile başlar.²²⁵ Bârî Teala’yı bilmek, O’nun ilmine ve sırrına vâkıf olmak üzerinde durur. Allah Teala’ya hamdi, marifet sahibi taliplerin dile getirerek kaleme aldıklarını, güzel söz sahiplerinin de kâğıtlarını süslemek için O’na övgüler dizdiklerini dile getirir. Yazar, talipleri “cevâhîr-i dürer-i ‘irfân” şeklinde tavsif etmiş, onların; ilmi “Ķa’r-ı biĥâr-ı cidd ü ictihâda ‘ivâz” ile “sâĥîl-i beyân ve kenâr-ı ‘iyâna” getirdiklerini söylemiş ve böylece onları inci avcılarına benzetmiştir. Onlar vahdet denizine dalıp derinlerden inci misal Allah’ın ilmini çıkarırlar. Allah’a övgü, kişiyi yüceltir. O’na, ne kadar hamd ü sena edilse de “envâ’ına nihâyet ve eşnâfına ĝâyet yok” denilerek Allâh Teala’nın insan üzerinde nimetinin sınırsızlığı; O’nu bilmek ve bunu dile getirmenin yetersizliği vurgulanır. Yazar burada Allah Teala’nın bilinemezliğine, yaratılışın; dolayısıyla ilmin sahibi oluşuna dikkat çeker. O’nun ebedîliği; O’nu kavramaya, çepeçevrelemeye ve tanımlamaya engeldir. Bundan dolayı Yaratan’a yönelen övgü sözleri tükenemez. Burada “biĥâr/denizler” ve “kelâm/söz” kelimelerinden hareketle metinde “Eğer yerdeki ağaçlar hep kalem olsa deniz de mürekkeb, arkasından yedi deniz, Allahın kelimatı tükenmez.”²²⁶ ayetine işaret edildiği söylenebilir. Su ayrıca bereket, canlılık ve cömertliğe delalet eder. O’nun kerem yağmuru kulların ilham bahçelerine yağar, O’nun şahların armağan ettiği su gibi olan feyzi kalplere sızar, akar. Böylece O; hakikat ehlinin kalp bahçesini yüksek servilerle süsleyerek, ince fıkırlıların zihin bahçeleriniyse marifet çiçekleriyle bezeyerek taptaze bir

²²⁰ “Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.” (53/Necm: 9.)

²²¹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 15a.

²²² “Sonra (Cebraîl ona) yaklaştı ve (aşağıya doğru) sarktı.” (53/Necm: 8.)

²²³Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 16a.

²²⁴Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 21b.

²²⁵Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 1b-2b.

²²⁶31/Lokmân: 27.

gülistana çevirir. Parçada servi ağacının tercih edilmesi, elif gibi tevhide işaretinden dolayıdır. Yazar; Allah Teala'nın müminlere, ihsan ve yardımını ayet iktibasları ile birlikte verir. Bu meyanda O, "Katımızda daha fazlası vardır."²²⁷ ayetiyle fakr u ihtiyaçta olanlara ümit aşılar. "Şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım."²²⁸ ayetiyle ise ilim ehli ve ihlas sahiplerine kanaati keşfettirir. Allah Teala'nın kulu üzerindeki en büyük nimeti, iman ve hidayeti nasip etmesidir. Hz. Hak semanın yüksek burçlarını parlak güneş kandilleriyle ve yıldızlarla döşemiştir. Burada iman-küfür karşıtlığı aydınlık-karanlık tezadıyla sağlanır. Bu minvalde "âfitâb-tâbân", "ğanâdil", "nücüm" gibi aydınlatıcı eşyaya karşılık "deycür", "zulumât" gibi karanlıkla ilişkili tezatlık ifade eden kelimeler kullanılmıştır. O'nun iman hediyesine mazhar olanlar, kat kat karanlıklardan kurtulmuş ve o müminlerin yolları güllerle donanmış; belâgât sahiplerinin dilleri O'nun Celâl ve Cemâl'ini tavsif ederken tutulmuştur. Kâşifler O'nun sıfat ve kemali sırlarının mahiyeti karşısında hayrettedirler. Zira O'nun sırları örtük ve kudreti tam manasıyla bilinemezdir. O; kâinata saçtığı işaretleri ile her bir yana sızmış, her yeri çepeçevre kuşatmıştır. Apaçık delilleriyle her ne kadar kâinatı yaldızlamış olsa da O'nu anlatmaya nihayet ve O'nu bilmek isteyene son uç yoktur. Yazar "Kim bir şeyi seviyorsa onu çokça zikreder." sözünden hareketle meşnevî nazım şeklinde bir münâcât söyler.²²⁹ Nişânî, şiirde birinci ağızdan kendisini anlatıma katarak Allah'ın onu yaratmasından ve hidayeti verenin O olmasından hareketle O'nun varlığı ve birliğine şehadet eder. O'nun şeriki yoktur. O; eşyanın ve insanın atası Hz. Adem'in yaratıcısıdır. O; Hz. Adem'i irfan yoluna yöneltmiş, Hz. Adem'e marifeti armağan etmiştir. Nişânî, Mecnun'un Leyla'sı gibi kalbinde Allah Teala'yı tutup diliyle O'na hamd ü sena edeceğini söyler. Şair böylece O'nun zikrini dilinden düşürmediğini, bir arz-ı hâcât ile O'nun dergâhına başvurmaya düşündüğünü ifade eder. O'nun; sairin günahını affetmesini, şair gibi bütün ümmete rahmet eylemesini diler.

Celâlzâde "Münâcât be-Dergâh-ı Mucîbe'd-da'avât ve Kâdiye'l-hâcât (Celle Zikruhü)"²³⁰ başlığı altında Allah Teala'ya, hamdele kısmında da yaptığı gibi isimleri ile birlikte yönelir ve "ey" nidâsı ile O'na seslenir, övgülerle niyazına devam eder. Allah'ın isimlerini, kulların ve kâinatın üstündeki etkisi ile birlikte işler. Örneğin "Ey nufûs-ı ebrârî âşâm u ma'âşiden takdîs iden Kuddûs!"²³¹ ile "Kuddûs" isminin hayır iş işleyenleri günah ve isyandan koruduğunu söyler. Burada kâinat ve insan arasında koşutluklar

²²⁷50/Kaf: 35.

²²⁸14/İbrâhîm: 7.

²²⁹Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minin*, vv.2b-3a.

²³⁰Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minin*, vv. 3a-4a.

²³¹Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minin*, v. 3a.

kurulur: “Ey âşâr-ı hikmetüñ derk-i müşâhedesine sem‘ ü başâr iki dürce-i vesî‘a! Vey envâr-ı kudretüñ ziyâsına şems ü kamer iki rüşen talî‘a!”²³² cümleleri ile O’nun cömertliği sayesinde iki mücevher kutusu; işitme ve görmenin var olabildiği, -bu ikilemeye koşut olarak- Allah’ın nurlarına iki delilin; ay ve güneşin meydana çıktığı söylenilir. Münâcât, kurgu açısından -benzer mazmûnlar etrafında dönmesine rağmen- oldukça içlidir. Celâlzâde, güzellik ve bedii duygular ile hidayete mazhar olmayı ilintilendirir ve bunları bir arada işler. Allah Teala fazilet güneşleri ile kalpleri aydınlatır. O’nun rahmeti sayesinde ince zevk sahibi ruhların burunları gönenir. İlminin yüz bin deryasının girdabı dalgıçları; taşkın denizlerde, visal suyuna kavuşur, orada gark olur. Aşk ve muhabbet sahrasının binlerce çöl yolcusu, O’nun yüce cemalinin nuruyla pişer, olgunlaşır. Bu münâcâtta “Ey Hayy-ı Dâna! Vey Kayyüm-ı Tuvânâ!” gibi zaman zaman Allah Teala’nın isimlerinin Farsçası kullanılır. Yani O Hayy-ı ‘Alim, O Kayyüm-ı Qadir’dir. O’nun lütuf ve keremi çeşit çeşittir. O, yardımseverliğiyle meşhur ve şükre layıktır. O “cüd u ihsânı bendeler hakkında bî-endâze” yani el açıklığı ve lütfu sınırsız olandır. Âşıkların ruhlarındaki haz, O’nun canı besleyen rahmet esintisi ve ruhu donatan ıtırli kokusu ile ter ü tâzedir. O, varlığı kün ve fe-yekûn’un kaf ve nûn’u ile Yaratandır. Böylelikle eser ile müessir arasındaki ilişki ortaya konulur. Burada “Ey nuķûş-i günâgûn-ı buķalemûn ile elvân-ı kâ’inâtı mülevvin! Evc-i felekte mevc-i ‘acâyib-aşâr hikmetüñ, fevc-i melekde güft ü güy kudretüñ (...)”²³³ denilmiştir. Yani Hak Teala, çeşit çeşit nakışlarla kâinatı süsler. O’nun ayetlerinin nişanları, feleğin her bir köşesinde sayısız derecede çoktur ve hikmetine mebnidir. Melekler bölüğü içinde yankılanan sözler, O’nun kudretine dairdir. Celâlzâde metninde tezat sanatından “Şeb u rûz; mazhar-ı ‘atâyâ-yı nûr u zulmetüñ (...)”²³⁴ cümlesinde olduğu gibi zaman zaman yararlanır. Söz konusu tezatlı kelimeler “Şeb u rûz” ve “nûr u zulmet”tir. Yazarın geceyi temsil eden ay ile gündüzü temsil eden güneş ikilemesi tahmid kısmında görme ve işitmeye dair ve kul ile Yaratıcı arasında ilişki kurmaya hizmet ederken benzer ikileme burada doğaya atfedilerek anlatım sürdürülür: “Şitâ vü bahâr; numûne-i esrâr-ı heybetüñ.” Yani kış ve bahar Bârî Teala’nın yücelik sırlarının birer numunesidir. Zalimlerin alınlarındaki damga O’nun ululuğuna, büyüklük ve ihtişamına işaret eder. Müntakîm Teala zorbaların ve kötü hükümdarların boyunlarında idam ipini sallandırır. O; haberini, dikkatlice dinleyenlere ulaştırır. Hatiplerin süslü sözleri ancak O’nun güzel isimleriyle sonlanır. Yazar akabinde “ey” nidası ile yine Allah Teala’ya yakarışa devam eder. O; sebepsiz, hiçbir şeye

²³²Celâlzâde, *Hedîyyetü’l-Mü’minîn*, v. 3a.

²³³Celâlzâde, *Hedîyyetü’l-Mü’minîn*, v. 3b.

²³⁴Celâlzâde, *Hedîyyetü’l-Mü’minîn*, v. 3b.

dayanmadan mevcut, hiçbir alete başvurmada halk edendir. O; ateş ve ışığı yaratan; yılan ve karıncaya rızkını ulaştıran; sonsuz yücelikte, gözlerin kavramasından mukaddes ve alidir. O, Kendine dayanan ulvilîğine binaen insanın akıl ve idraki vasıtasıyla ispattan münezzehtir. Celâlzâde iki nesir arasına koyduğu “Meşnevî”²³⁵ başlığıyla yazdığı münâcâtta ise Allah’ın şairi affetmesi dileğini dile getirir. Burası münâcâtın dua kısmıdır. Nişânî, Allah’ın yardımından ümidini kesmediğini, O’nun dergâhı kapısında kul olduğunu, günahıtan yüzünün karardığını, O’nun keremiyle sakalının beyazladığını söyler. Şair; O’nun, kendisini hidayete erdirmesini, son anda imanının kendisini terk etmemesini istemekte; böylece ateşten emniyet bulabileceğini söylemektedir. Ağlayarak inlemesinin ve cürümlerini itiraf etmesinin günahlarına kefarete olabileceği ümidini beslemektedir.

Celâlzâde şiirinde, Allah Teala ile kendisini merkeze; münâcâtın manzum kısmında alır, Allah Teala’ya hitaben konuşur ve son mısra olan “İñen çokdur maķâlât-ı güzâfım”daki “maķâlât/söz”den hareketle başlıksız nesir kısmında kelimeişehadet konusuna başlar.²³⁶ Yazar, Allâh Teala’ya hitâben konuşmasını devam ettirir. Kelimeişehadet hakkında “kelâm-ı behcet-encâmı Cenâb’uñda hezârân hezâr sa’âdetleri şâmil olduğı meşhûr kitâblarda mezkûr u meşûrdur.”²³⁷ yani kelimeişehadetin güzel neticeler verici binlerce mutluluğı içerisinde barındırdığı meşhur kitaplarda yazılıdır, der. Yazar son nefeste iman ile göçme arzusuna binaen kelimeişehadeti mihver yaparak duasına devam eder ve kelimeişehadetin işlevleri üzerinde durur. Celâlzâde insanın en nazik anı, sekerat vakti ve sonrasında insanın karşılaşacağı zorlukları, kelimeişehadetin işlevini göstermek için bir bir sıralar. Kelimeişehadet insanı çeşitli tehlikelerden korur. Bu tehlikelerin ilki, ruh kuşunun beden kafesinden ayrıldığı ölüm anıdır. Yazar; canın, imanlı mı yoksa küfürlü mü teslim edileceği bilinemez bu dehşet verici esnada kelimeişehadetin saadetiyle ümmet-i Muhammed’den olmayı arzular. İkinci tehlike, cennet bahçelerinden bir bahçe mi yoksa cehennem çukurlarından bir çukur mu olacağı müphem, kabir hayatı hakkındadır. Yazar o topraktan mekânı kelimeişehadetin kandiliyle nurani kılmasını Allah’tan diler ve “(ona) ravh (rahmet, ferahlık, daimi bir hayat), güzel bir rızık ve Naim cenneti vardır.”²³⁸ ayetini, duasına şefaathçi yapar. Üçüncüsü, Mûnker ve Nekir’in sual için geldiğı merhaledir. Buradaki tehlike, sorulan sualleri hatalı cevaplamaktır. Celâlzâde Allah Teala’dan, o sıkıntılı vakitte kendi hâlini kelimeişehadete ve “Allah iman edenleri hem dünyada hem de ahirette

²³⁵Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, v. 4a.

²³⁶Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 4a-5b.

²³⁷Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, v. 4a-4b.

²³⁸56/el-Vâkı’a: 89.

değişmeyen sözle sağlamlaştırır.”²³⁹ ayetine mutabık kılmasını diler. Dördüncüsü yeniden dirilmedir. Herkesin mahşer meydanına doluşacağı o zaman, acaba yüzü inananların yüzü gibi beyaz mı yoksa küfür ehlinin yüzü gibi kara mı olacaktır? Bu dehşetli hâlde kelimeîsheadet ile hidayet nasip edilmişlerden biri gibi “Ey Benim kullarım! Bugün size hiç korku yoktur.”²⁴⁰ ayetine muhatap olanlar arasında sayılmayı niyaz eder. Beşincisi amel defterinin açıldığı, hesabın görüldüğü yerdir. Yazarın defteri hasenatla mı, seyyiatla mı doludur? Herşeyin altüst olduğu bu esnada kelimeîsheadetin ve “Kolay bir hisab ile muhasebe olunur.”²⁴¹ ayetinin hürmetine, Allah’ın kolaylık ve lütfuyla muamele etmesini dua eder. Altıncısı mizanın kurulduğu mevkidir. Burada korku duyulan şey, hangisinin; günahların mı sevapların mı ağır basacağıdır. Yazar, Allah’tan bu heybetli mevkide kelimeîsheadetin anlamına vakıf ve “İşte o zaman tartıları ağır basan kimse.”²⁴² ayetinin saadetine nail olanlardan eylemesini arzular. Yedinci ve sonuncusu gidilecek menzilin cennet mi cehennem mi olacaktır. Celâlzâde burada kelimeîsheadetin hürmeti için ümmet-i Muhammed’den olmayı ve o lahzada “Sonra takva sahiplerini kurtarırsınız.”²⁴³ ayetine mazhar olanlar içerisinde bulunmayı niyaz eder. Ayetler burada dua vesilesi olarak kullanılmıştır.

Celâlzâde günahkâr olmasını dile getirmekle birlikte Allah’ın rahmetinden ümit kesilmeyeceğini menkabeler yardımıyla anlatır. Yazar, menkabeleri affa mazhar olacağına kanıt gibi sunmuştur. “Hikâyet”²⁴⁴ başlıklı ilk menkabe padişahın huzuruna yırtık elbiselerle gelen fakire dairdir. Başta buna hakaret ve edepsizlik gözüyle bakan şah ve yanındakilere fakir şu cevabı verir: “Câme-i köhne-i çirkîn ile dervişler pâdişâh nazarına gelmek ‘ayb degüldür. Zîrâ ki dervîşlikdür. [Aşl] ‘ayb-ı küllî ki dervîş ol eski câme ile pâdişâh meclisinden âhîr taşra çıkmakdur.”²⁴⁵ Önemli olan kişinin, padişahın huzuruna nasıl geldiği değil oradan ne şekilde ayrıldığıdır. Bu cevap üzerine padişah ona hilat ve çokça ihsan hediye etmiştir. Zira padişahın büyüklüğü lütfudur. Celâlzâde bu hikâyeye ile kendi durumu arasında koştuluk kurar. Altmış yaşını aşkın yazarın amel defteri perişan, amel giysisi delik deşiktir ki yakası isyan, hata ve günahlarla yırtık pırtık, her yanı sayısız seyyiatla pasaklı, eteği ise çamura batmıştır. Yazar yırtık elbiseye benzettiği amelleri dışında bir hüneri olmadığını, bu şekilde Allah’ın huzuruna varacağını söyler. Hz. Hakk’a “Sen pâdişâh-ı Kerîm ü Raḥîm, Ḥudâ-

²³⁹14/İbrâhîm: 27.

²⁴⁰43/ez-Zuḥrûf: 68.

²⁴¹84/el-İnşikâk: 8.

²⁴²101/el-Kâri’a: 6.

²⁴³19/Meryem: 72.

²⁴⁴Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 5b-8a.

²⁴⁵Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 6a.

yı Lâ-yezâl ü Bî-zevâl-i 'Azîm'sin."²⁴⁶ şeklinde affedicilik ve kudret sıfatlarıyla hitap eder. O, Allah'ın ihsânıyla günahlarının affını taleptedir. Celâlzâde - Divan edebiyatında sıkça kullanılan- inci oluşumundan başka insan oluşumunu da söz konusu eder ve bunları birbirine benzetir. Allah'ın kudreti sayesinde, nisan yağmuruyla sadece giren bir damladan nasıl ki inci oluşuyorsa rahm-i madere düşen bir katre meniden de kâinatın aynası, gayette orantılı ve gül yüzlü insan meydana çıkar. Ona bakanlar "Bak ne şanlı o Allah, yaratanların en güzeli!"²⁴⁷ derler. Yazar yine inci maзмûnundan hareketle sadece saklı iman gibi asi kul olan kendi kalbine Allah'ın iman damlasını düşürdüğünü ifade eder. Allah'ın, kudret ve ihsânıyla kendisini bir çiğnem et iken vücuda getirdiğini, sınırsız cömertliğiyle O'nu zikrecek bir ağız verdiğini dile getirir. Celâlzâde o ağızla sürekli O'nu anmakta ve şükretmekte ve "zümre-i şâkirîn"den olmayı dilemektedir. Yazar, kelimeîşehadetin hikmetlerini ve koruyuculuğunu anlatırken kullandığı gibi bir tasnifi burada da yapar. Celâlzâde insanın varlık âleminde karşılaştığı tehlikeleri üç zindan hâlinde sıralar. Bunlardan ilki insanın rahm-i maderdeki hâlidir. İnsan burada pis suda bir parça çamur iken Allah'ın hikmetinin şekil vericiliğiyle mükemmel bir beden ve güzel bir şekil alarak var olur. Bu meyanda "Ki biz insanı en güzel bir biçimde yarattık."²⁴⁸ ayetini iktibas eder. İkincisi kundağa bağlı ve muhtaç olduğu evredir. Akıllı olmamanın afeti ile illetli olunan bu hengamda bebek, anne sütü gibi anne şefkatiyle beslenir ve huzura erer, istirahat döşeginde sevinç bulur. Üçüncüsü insanın kabir ve mezardaki ahvalidir. Orada bir kısım nurani insan Allah'ın inayetiyle hoşnutluk bahçesinin aydınlık bir köşesindedir. Diğerleriye ateşli çukurlardan azap dolu bir çukurdadır. Celâlzâde; Allah'ın, asi Müslümanları elim azaptan uzak tutmasını diler ve bir önceki bölüme atıfla yine kelimeîşehadeti şefaathçi getirir, "Rasûl-i emînüñ ümmet-i pür-hidâyetinden "لااله الاالله محمد رسول الله" ile zebânları pür ta'am ve sükkarın olan za'îflere mahşûş eyle, eknâf-ı 'inâyetiñde elemnden mahfûz ve maşûn olsunlar."²⁴⁹ duasını eder. Celâlzâde isyan ve taşkınlığının çokluğundan utanç denizlerinde battığını; korku ve ümit kapılarının kapalı ve kilitli olmasından çekindiğini belirtir. Yazar Allah Teala'ya hitabını sürdürerek O'nun merhamet ve esirgemesinin her müşkül kapıya anahtar olduğunu der. Yazar "İlâhî bu muḳarrerdür; muḳ' ü 'âşî, dānî vü ḳāşî cümlesi ṭarîḳ-i deryâ-yı 'âṭîfetüñdür."²⁵⁰ cümlesi ile bütün kullarının O'nun cömertliği sayesinde var

²⁴⁶Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 6b.

²⁴⁷23/el-Mü'minûn: 14.

²⁴⁸95/et-Tîn: 4.

²⁴⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 7b.

²⁵⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 8a.

olduklarını belirtir. Celâlîzâde Allah Teala'ya "Eyâ Ğâfiru'z-zunûb ve yâ Sâtiru'l-'uyûb!"²⁵¹ (Ey günahları affeden ve ey ayıpları gizleyen) şeklinde hitap ederek ümitsizlik kilidinin vurulma ihtimali olan kapıları inayetiyle açmasını ve O'na yakın mücrim ve asilerin kalplerine şükür ve gönül ferahlığı nasip etmesini diler.

Nişânî takip eden meşnevî şeklinde yazdığı şiirinde Allah'tan lutfunu talep eder ve elinden tutmasını ister. "Ķâlû belâ"ya telmihle insan ruhunun yaratıldığı zamanı dile getirir. Bununla birlikte insan unutmaya müptela olduğundan isyan edip içtiği anttan geçer ve günaha dalar. Allah Teala insanı, yaratmadan isminin bile anılmadığı zamandan önce de bilir. Burada "Gerçekten insan üzerine dehirden (zamandan) öyle bir müddet geçti ki o zaman o, anılmaya değer bir şey değildi."²⁵² ayetine atıf vardır. Allah Teala insanı daha yaratmadan ona ihsanını hazırlamıştır. O; yaşanacaklara ezelden 'Alim'dir, Ħakim'dir. Şair kendini başka peygambere ümmet etmediği için Allah'a şükreder. Bütün ihsan O'na aittir. Celâlîzâde burada bedeninin sonradan yaratıldığını "Tenim maĥlûkuñ oldı" ile ifade ederken "cân Senüñdür" ile "(...) ve ona ruhumdan üflediğim zaman (...)"²⁵³ ayetine atıf yapar. Nişânî, Allah'tan şükür ve zikir için dilini döndürmesini diler. Allah'ın lütuflarına rağmen şairin günahları, onu Allah'ın dergâhı kapısından uzaklaştırmış ve fakir kılmıştır. Şair güzel bir ifadeyle "Binâ-yı luţfuñı yakma caĥîme"²⁵⁴ der. Allah'ın lütfettiği beden ve hayatı, yani ihsanını cehennemde yakmamasını O'ndan niyaz eder. Burada eğer Allah şairi yakarsa lutfunu; yani ihsanını, değer verdiği bir şeyi yakacağı gibi güzel bir hayal söz konusudur.²⁵⁵

Celâlîzâde affa mazhar olabileceği ile ilgili kendisine ümit veren "Ħikâyet"²⁵⁶ başlıklı ikinci kıssada Ħasân-ı Başrî ile Ferâzdaĥ isimli fasık birisinin arasında geçen bir olayı aktarır. Ħasân-ı Başrî bir gün bir cenazeye katılır. Definden sonra mezarlıkta bir yere oturup murakabede iken onu gören, fasıklığıyla meşhur Ferâzdaĥ isimli bir kişi ağlamaya başlar. Ona ağlar vaziyette rastlayan Ħasân-ı Başrî neden ağladığını sorar. Ferâzdaĥ kendi günahkâr hâli ile Ħasân-ı Başrî'ninkini mukayese ederek "Âdemler size naẓar iderler ne ĥûb u zîbâ şâlih ü fâ'ik kimesnedür diyü medĥler, şenâlar iderler. Ben kemîne-i 'âşî-i müzennebe nigâh iderler; ne fâcir ü pür-günâhdur, diyü zemm ü taĥķir iderler."²⁵⁷ der. Ħasân-ı Başrî, ona "Allah'ın rahmeti hakkında

²⁵¹Celâlîzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 8a.

²⁵² 76/İnsân: 1.

²⁵³ 15/Ħicr: 29.

²⁵⁴Celâlîzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 8b.

²⁵⁵Celâlîzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 8a-8b.

²⁵⁶Celâlîzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 8b-9b.

²⁵⁷Celâlîzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 9a.

ümit beselemek için hangi faziletlere sahipsin?" sorusunu yönetlemesine mukabil Ferâzdağ; Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemesine sebep üç şey sayar. Bunlar; Müslüman olarak yaşlanması, yetmiş yıldır Allah'ı bir ve tek olarak zikretmesi ve günahını itirafıdır. Hikâyede kısa zaman sonra Ferâzdağ ölür. Onu rüyasında, cennette gören Ḥasân-ı Başrî'nin, bunun hikmetini sormasına binaen Ferâzdağ, ölmeden önce saydığı üç şeyi Ḥasân-ı Başrî'ye hatırlatır. Ferâzdağ'ın durumu yazarın içindeki ümidi yeşertir ve böylece kendisiyle Ferâzdağ'ı kıyaslar. Yazar da altmış yaşını aşmış, tevhide hizmetle hatalarını itiraf etmiştir. O da "Ey gizli lütufların Sahibi, bizi korktuklarımızdan kurtar."²⁵⁸ duası ile Allah'tan rahmet ve inayet diler, yazarı gafletten beri tutmasını, gözünün önüne inen perdeden kurtarmasını niyaz eder. Günahları vardır; ama kelime-i şehadetle zikrine berdevamdır.

Celalzâde üçüncü "Hikâyet"²⁵⁹ başlıklı menkıbeye satışa çıkarılan bir kölenin gözleri şaşı, eli çolak, ayağı topal, beli iki büklüm iken güzel sözlülüğüne binaen satın alındığını anlatır. Yazar gözleri şaşı olmayı harama bakmakla, kolu çolak olmayı kadehe el uzatmakla, ayağın yan basmasını haram meclislerine gitmekle, fasih ve güzel konuşmayı tevhid zikriyle şerh ederek "İlâhî vakt-i 'arż-ı ekberde dellâ[l]-i bâzâr-ı 'âzametüñ hâlimi gör[üp] tefahhuş-ı a'mâl idicek diyeler ki nazarı aḥveldür. Ya'nî ḥarâma bakmışdır. Ve desti şeldür, eline cām u piyâle alup nüş itmişdür. Pâyı da mu'avvecdür, seyerân-ı bâdiye-i günâh u 'işyân itmişdür."²⁶⁰ der. Celalzâde'nin burada hikâye ile kendi arasında kurduğu koşutluktan ziyade hikâyeyi açıklama biçimi, onun da bu fiilleri önceden işleyen birisi olduğu izlenimini doğurmaktadır. Yazar takip eden kısımda, kalbindeki Allah aşkı ve dilindeki kelime-i tevhidin hürmetine Allah'ın, onun ayıp ve günahlarına nazar etmeyip ona merhametle muamele etmesini ve onu azaptan beri eylemesini dilemektedir. Celalzâde böylece Allah Teala'nın rahmetinin yanı sıra kerem, inayet, himmet ve lütf gibi sıfatlarına da sığırır.

Dördüncü "Hikâyet"²⁶¹ Hâtim eṭ-Ṭâ'î hakkındadır. Cömertliği ile meşhur Hâtim, bir ziyafette, kibar arasında bir fakire kendi yerini vermiş. Hareketin nedeni sorulduğunda, siz makam ve mevkinizden ötürü oraya oturdunuz; bu ise aç ve muhtaçtır, cömertliğim ile onu bu mevkiye getirdim, demiş. Hikâye ile Allah Teala'nın keremine dayanarak muamelesi arasında ilişki kurulur. Çünkü O, cennette sevaḥça fakirleri, "O gün, takva sahiplerini, heyet olarak Raḥmân'ın huzuruna toplayacağız."²⁶² ve "Güçlü padişahın huzurunda

²⁵⁸ "Yâ Ḥafıyye'l-eltâf neccinâ min mâ neḥâf."

²⁵⁹Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 9b-10b.

²⁶⁰Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 11a.

²⁶¹Celalzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 10b-11a.

²⁶²19/Meryem: 85.

doğruluk koltuklarındadırlar.”²⁶³ ayetlerinde tasvir edilen takva sahipleriyle komşu yapacak ve velilerin sohbetinden fasıkları mahrum kılmayacaktır. Yazar bu mevkide: “Sen sultân-ı evyân-ı celâlet ü kibriyâsın. Mecâlis-i kıuds ü üns-sîmâña hâzır olan dervîş ü dil-rîş bendelerün ne maķâm u şadra geçmek lâyıķ u sezâ-vâr idüğine ‘Âlimu’l-esrârsın.”²⁶⁴ cümlesi ile kimlerin bu makama varacağını ancak Allah Teala’nın bilebileceğini zikreder. Bu hikâye ahiret hayatına dair iken Mecnun’la ilişkili beşinci “Hikâyet”²⁶⁵de, dünya hayatında gaflete düşmemek için yakarıştta bulunulur. Mecnun’a, Leyla’nın mahallesinde her kapı ve duvara yüz sürüp ağlamasının sebebi sorulduğunda o, yeminle Leyla’nın mahallesinde Leyla’dan başka şey görmediğini söylermiş. Celâlzâde aşk teması üzerinden hikâyeyi kendisine çevirir ve “Bu tuğyân-ı zünüb ile zelil, ‘iştân-ı pür-âşüb ile dem-beste vü ‘alil olan üftâdeñi mecânîn-i cünün ‘idâdında ma’dûd eyle, ‘âşıkîn ü şâlihîn silkinde münselik kııl.”²⁶⁶ der. Yani Allah’tan onun günah taşkınlığıyla hor görülecek hâlini, karışık isyanla soluğu kesik ve hasta nefsinin Mecnun’ununki gibi aklını yitirmişlerden saymasını ve âşıkların, salihlerin yoluna tabi eylemesini diler. Burada Leyla yerinde Allah aşkı varken, “der ü dîvâr” (kapı ve duvar) yerinde dünya; yani mâsivâ bulunmaktadır. Yazar metinde “mecânîn-i cünün ‘idâdında ma’dûd eyle” ifadesinde hem “mecânîn” ile “cünün” hem de “‘idâd” ile “ma’dûd” kelimelerini kullanarak iştikâķ sanatından yararlanmıştı. Celâlzâde, altıncı “Hikâyet”²⁶⁷te hicrî 4. yüzyılda yaşamış Şeyh Şiblî’den (ö. 334/946)²⁶⁸ aktarılan bir hadiseyi anlatır. Şeyh Şiblî Kâbe’de birisinin, Allah’ın kendisine muhabbeti olup olmadığını öğrenmeden oradan gitmek istemediğine dair duasını یشitir. Şiblî, o adamın sağından, üzerine “Sana ezelden muhabbetimiz vardı, şimdi o yenilendi.” yazılı kâğıtla bir elin uzandığını görmüş. Adam o eli öpüp sessizliğe bürünmüş. Şiblî, yanına vardığında adamın sağına yatar vaziyette ruhunu teslim ettiğini anlamış. Adamın alnında yeşil hatla “Sen bizim seçkinimizdin, sana muhabbetimiz vardı, kadim söz ile birlikte seninleyiz.” yazılı olduğunu görmüş. Celâlzâde’ye göre bu hikâyeden çıkarılacak ders Allah’ın kerem ve inayeti ile bir insanın diğerlerinden üstün olabileceğidir. Dua kısmında ise Allah’tan, “Kulüb-ı ‘ubbâd-ı ihlâş-maşhûbuñi âftâb-ı muhabbetün pertevi ile nûrânî eyle, behişt-

²⁶³54/el-Ķamer: 55.

²⁶⁴Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 11a.

²⁶⁵Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, vv. 11a-11b.

²⁶⁶Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, v. 11b.

²⁶⁷Celâlzâde, *Hediyyetü’l-Mü’minîn*, vv. 11b-12a.

²⁶⁸247/861’de Sâmerâ, Şibliye’de doğdu. Bazı kaynaklarda asıl isminin Ca’fer b. Yûnus olduğu geçer. Abbâsîler döneminde haciblik ve valilik görevlerini ifa etmiş, Şeyh Ħayr en-Nessâc’ın halkasına dâhil olduktan sonra devlet işlerinden ayrılmıştır. Tasavvuf eğitimi Cüneyd-i Bağdâdî’nin yanında tamamlamıştır. Cüneyd-i Bağdâdî tarafından “sûfilerin tacı” şeklinde nitelenen Şiblî, 334/946 yılında vefat etmiştir. (Dilaver Güner, “Şiblî, Ebû Bekir,” *DİA*, 39: 125-126.)

i rahmet-siriştüñ ravzalarını anlaruñ cây u mekânı eyle; ya'nî mağfired kânı eyle.”²⁶⁹ der. Yani O'ndan, ihlaslı kullarını aşk güneşi ile nurani eylemesini, kullarını cennet bahçelerine yerleştirmesini, onları mağrifet madeni eylemesini niyaz eder. Yedinci “Hikâyet”²⁷⁰te Şeyh Hayr en-Nessâc'a (ö. 322/934)²⁷¹ ait bir menkabe anlatılır. Şeyh, kiliseye giden müritlerine oradan ne getirdiniz, der. Onlar kiliseden ne alınır şeklinde karşılık verir. Bunun üzerine şeyh kiliseye gitmek üzere ayağa kalkar ve gelin bak ne alınır, der. Şeyh kiliseye varıp “Ey Meryem oğlu İsa, sen misin o insanlara ‘Beni ve o anamı Allah yanında iki tanrı edinin, diyen?’”²⁷² ayetini okuyunca kilisedekiler duvarlardaki tasvirlerin bir bir döküldüğüne ve “O birdir, şeriki yoktur.” dediklerine şahit olurlar. Bunun üzerine kilisedekiler Müslüman olurlar. Bu husus Hak Teala'nın kişilere iman bağışlayan cömertliğine işaret eder. Bu hikâyenin bitiminde yazar kıssadan hisse kısmına geçer ve dalalette olanlara “Ey dil-i gâfil ey hâtır-ı mütekâsil vey tab'-ı kevden u câhil”²⁷³ yani ey gaflet dolu kalp, ey üşengeç gönüllü, ey ahmak ve cahil tabiatlı, şeklinde hitap eder. Allah Teala'nın isminin o denli yüce, koruyucu isminin huzur yayan bir kadeh denli olduğunu belirtir. Burada kadeh ile şarap kastedilerek mecazımürsel yapılmıştır. Şarap ise tasavvuf edebiyatında aşk ve imanı karşılar. Burada şarabın kastedildiğini sonraki cümleden anlamaktayız. Zira yazar söz konusu yerde “Her göñle Andan nûr, her câna Andan sürûr [gelür].”²⁷⁴ der. Cem meclisi tasvirinin olduğu kesitteki gönül ise tasavvuf edebiyatında iman bulduğu mahaldir, yani şarabın dolduğu kadehtir. O'nun ismi öyle bir dostluk alametidir ki her köşede bulunur. İhsan ve cömertliğinin saçısı, her susamışa ulaşır. İkramının mumu her meclisi ıştır, O'nun aşk ateşi ile her âşığın kalbi ve ruhu tutuşur. O, günahkârların inlemesini, mukarreblerin zikrinden daha çok severim, demiştir. O'nun inayet ve merhamet deryaları sonsuz damlalarla doludur. Allah'ın inayet ve merhameti denizinden sızan damlalar sayesinde günahkârların gözü yaşarır ve affa mazhar olurlar. Yazar manayı şöyle ifade etmiştir: “Ol kaçtrelerüñ tereşşuñ ile erbâb-ı zünübüñ gözleri eşk-i enîn birle pür yaş, aşhâb-ı günâh u nedm 'uyûnı sirişk-rîz ü gevher-pâşdur.”²⁷⁵ Burada rahmetin dışarı sızması sebep, günahın kabulü sonuçtur. Yani hatanın kabulü ile birlikte mağfiredin

²⁶⁹Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 12a.

²⁷⁰Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 12a-14b.

²⁷¹ 202/817'de Sâmerâ'da doğup Bağdat'a yerleşmiştir. Dokumacılıkla uğraştığından bu ismi aldığı düşünülmektedir. Tasavvufta hocaları Ebû Hamza el-Bağdâdî ve Serî es-Sakatî'dir. Öğrencileri arasında Ebû Bekir eş-Şiblî ve İbrâhim el-Havvâs vardır. (Mehmet Demirci, “Hayr en-Nessâc,” *DİA*, 17: 54.)

²⁷² 5/el-Mâ'ide: 116.

²⁷³Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 12b.

²⁷⁴Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 12b.

²⁷⁵Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 13a.

gelişi gibi bir anlam yoktur. Günahın kabulü de Allah Teala'nın nasip etmesiyle sağlanır. Bu minvalde "(...) gözlerinin yaşlarla dolup boşandığını görürsün."²⁷⁶ ayeti alıntılanarak yukarıdaki rivayete uygun kişilerin kim olacağı belirtilir. Böyle kişiler için "Raḥmetüñ bezm-gâhında anları mesrûr; ravza-i rıdvân-ı mağfiretünde her vechle şâd u pür-ḥubûr eyle."²⁷⁷ der. Yazarın bundan şüphesi yoktur. Çünkü O, Raḥîm ve Ğafûr'dur. İnsanlara merhametinin bir göstergesi de Hz. Peygamber'i göndermesidir. Celâlzâde böylelikle Allah Teala'ya övgüden Hz. Muhammed'e övgüye geçer ve onu vasfetmeye başlar. Allah Teala insanlara merhamet ederek Araplar içerisinden; şefaathçi, temiz soydan, kıymetli ve ulu Hz. Peygamber'i göndermiştir. Hz. Peygamber; tavsif edilirken yücelik vasıflarıyla, ayet ve hadislerle birlikte; güneş, sema, ay, yıldız gibi göğe dair; yanı sıra süs, tuğra, seçkinlik, saki gibi kavram ve mazmûnlarla birlikte zikredilir. Hz. Peygamber din semasının âlemleri ışıtan güneşi, şeriat feleklerinin ali, nurani ayıdır. O "Biz sana apaçık bir fetih verdik."²⁷⁸ fetihnâmesinin sahibi, "Onu gönderdik."²⁷⁹ fermanının zafer bildiren tuğrası, "Güneş ve kuşluk vaktine andolsun!"²⁸⁰ burçlarının daimî nur saçan yıldızı, "Yâsin, ḥâ mîm" kaftanlarının saygı değer süsü, "Eksiklikten münezzeh O Allah ki [kulunu gece vakti] yürüttü."²⁸¹ misafirhanesinin yüce seçkini, "Muhakkak Biz, sana Kevser'i verdik."²⁸² havuzunun sakisidir. Hz. Muhammed, "Kuluna verdiği vahyi verdi."²⁸³ fermanını ortaya çıkaran, "Hevasından söylemez."²⁸⁴ ayetinin nurunu uyandıran, Rabb'in mekânının yüce misafiridir. O, "Kalbim uyumaz."a vâkıf, "Allah benimledir."in imamı, "(...) yaklaştı ve eğildi."²⁸⁵ bahçesinin bülbülü, "(...) iki yay boyu oldu, hatta daha yakın (...)"²⁸⁶ gülistanının andelibidir. Adem ve gayrısı benim sancağımın altında olacaklardır; ilminin sahibi, "Ay yarıldı."²⁸⁷ ayetinin müjdeyle işaret ettiği, "Yaratan Rabb'inin adıyla oku!"²⁸⁸ hitabının uygulayıcı ve tebliğcisi ve "Gözü şaşmadı."²⁸⁹ ifadesinin muhatabıdır. Hz. Muhammed insanların efendisi, mahşer yeri günahkârlarının şefaathçisi, kâinat sarayının sultanı, mevcudatın sarsılmaz

²⁷⁶5/el-Mâ'ide: 83.

²⁷⁷Celâlzâde, *Hedîyyetü'l-Mü'minîn*, v. 13a.

²⁷⁸48/el-Fetih: 1.

²⁷⁹73/el-Müzzemmil: 15.

²⁸⁰91/eş-Şems: 1.

²⁸¹17/el-İsrâ': 1.

²⁸²108/el-Kevser: 1.

²⁸³53/en-Necm: 10.

²⁸⁴53/en-Necm: 3.

²⁸⁵53/en-Necm: 62.

²⁸⁶53/en-Necm: 9.

²⁸⁷54/el-Kamer: 1.

²⁸⁸96/el-'Alak: 1.

²⁸⁹53/en-Necm: 17.

burhanı, arz ve semanın yaratılma sebebi, Allah'ın sevgili ve akıllısı, kâinatın en şerefli, iki âlemin efendisi, insan ve cinlerin resulü, feleğin aydınlık güneşi, celal denizinin incisi, cömertlik semasının şemsi, şefaathane ve tevfiğ denizinin kaptanı, hidayet memleketinin seyyahı, kuşluk vakti güneşinin ay yüzü yoldaşdır. Celâlzâde bu sonuncu, ışıqla ilgili vasfa geldiğinde yine ayet iktibaslarıyla tavsife devam eder. O "Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki!"²⁹⁰ attarcısının siyah saçlısı, "Muhakkak ki ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır."²⁹¹ sancağının sahibi, "Şüphesiz, Rabb'in sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."²⁹²in âlemleri süsleyen yüksek bürhanıdır. Onun; peygamberler sultanı, belagat bahçesinin bülbülü, huzur sofrasının başı, vefa kubbesinin dolunayı, enbiya yüzüğünün kaşı, evliya bölüğünün sonu, güzide tahtın sultanı, seçkin bahtın delili, peygamberlerin sonuncusu olduğunu belirterek mensur övgüsüne nihayet verir. Nişânî, "Meşnevî"²⁹³ başlığı altında söylediği na'tta Hz. Muhammed'in vasıflarına devam eder. O; âlemin nuru, âdemoğlunun ve peygamberlerin kandilidir. Hz. Muhammed Allah'ın itaatkâr kulu, günahkârların şefaathaneşidir. Şeriatın şahı, hakikat burcunun ayı; ümmetin gam çeken, kıyamet günü şefaathaneşidir. O, lutf kabiliyetli; cennete giden yolu gösteren kılavuz, âlemin ruhu; denizde batmışlar için Nuh'un gemisidir. O; yolu açmış, asileri kurtarmıştır. Yaratılmışların halim huylusu, şeriat Tur'unun söz serveri, Arabın fasihi, güzelliğ ülkesinin şahı, Allah'ın rasulü, makbul ehlin rehberi, iki âlemin yaratılma sebebi, Allah'ın yakını, kâbe kavseyn'in sohbet arkadaşıdır. Hz. Muhammed Miraç gecesinde ulu semada olandır. Bu gecede beş vakit namazı ümmete Hak'tan hediye getirmiştir. Nişânî bundan dolayı ona salatüselam getirmek gerekliliğini belirtir ve salavatla şiirini bitirir.

Münâcât kısmındaki hikâyeler Allah Teala'nın affediciliği ve hidayet ediciliğine dair örnekler iken Hz. Peygamber'le ilgili kısımdaki hikâyeler Hz. Peygamber'in Allah katında makbuliyetini dile getirmek amaçlı metne alınmıştır. Bu meyanda iki hikâyede diğer peygamberlerin zamanı seçilmiştir. Bu ise Hz. Peygamber'in kendinden önceki peygamberlere üstünlüğünü göstermek içindir. Bunlardan "Hikâyet"²⁹⁴ başlıklı ilkinde beni İsrail'den iki yüz yaşına varmış, ömrünü günahla geçirmiş birisinin ölümü ve onun gömülmeyip bir kuyuya atılması üzerine Hz. Musa'ya vahiy inmesi, bununla birlikte o adamın usulünce gömülmesi anlatılır. Hz. Musa'nın işin sırrını öğrenmek istemesine karşılık, vahiyle o günahkârın inayete

²⁹⁰93/ed-Đuħâ: 2.

²⁹¹93/ed-Đuħâ: 4.

²⁹²93/ed-Đuħâ: 5.

²⁹³Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 14b-15a.

²⁹⁴Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 15a-16a.

mazharlığına, Tevrat'ta Hz. Muhammed'in isminin geçtiği sayfayı öpmesi, neden gösterilir. Celâlzâde bunu, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi zorunluluğu ile ilişkilendirir. Hz. Peygamber, genellikle hidayet rehberliğine dair övgü sözleri ile anılır. Yazar bu hikâyenin akabindeki "Nazm"²⁹⁵ başlıklı na'ta bir mi'râciyye gibi başlar. Hz. Peygamber'in tüm yaratılan eşyaya üstünlüğü dile getirilir. Devamında ise Hz. Peygamber'in vazettiği şeriatın nasıl bir nimet olduğu ve üstünlüğü söylenilir. Hz. Peygamber hem dünya hem ukbayı anlamlandıran, kâinata güzelliği ile nur bahşeden, arşa çıkıp yıldızlarda dolaşandır. O, Allah'ın habibi ve peygamberidir. O melaikeden üstündür. Onun varlığı Allah'ın ihsanıdır. Allah'a en yakın yerde isteğine ram olmuş bir misafir, mutluluk tahtında bir padişah'tır. Peygamberlik mülkünün emiri, hidayet ehlinin yardımcısıdır. Ravzasının toprağı göze sürmedir. O peygamberlerin önderi, günahkârların şefaathçisi, Medine şahı, Mekke'nin sultanı, Arabın şahlar şahı, Mekke'nin burhanı, tevhidin delili, günahkârlara kurtuluş yolunu açandır. Onunla ümmet iman ehli olmuştur. Şeriatının davulu doğu ve batıda çalınmış, bütün din kanunları yürürlüğe girmiştir. Küfür ehli zehir içmiş, baş aşağı düşmüştür. İslam; ülkeleri kuşatmış, camiler her yerde dolup taşmıştır. Minareler ezanla şereflenmiş, açıktan tevhidi dile getirmişlerdir. Müminlerin kalbi imanla dolmuş, tevbe sayesinde günahtan arınmışlardır.

Celâlzâde "Nesr"²⁹⁶ başlıklı bir diğer menkâbede Hz. Yusuf ile Hz. Yakub'un kavuşması hikâyesini aktarır. Bu olaydan ötürü insanlar ve melekler sevinmiş, mesrur olmuşlar; yetmiş bin melek cennet yemeklerini Hz. Yusuf ve Hz. Yakub'un toplandığı yere serpmişlerdir. Cennet'in kapıcısı olan Rıdvân meleğin böyle bir dostluk ve lutfu başkasına nasip edip etmeyeceğini Allah Teala'dan sorması üzerine Hz. Muhammed ve ümmetine bundan yetmiş kat daha fazla dostluklar ve ikramlar sunulacağı söylenmiştir. Hikâyede Hz. Yakub ile Hz. Yusuf'un buluştukları yerden Mısır'a döndüklerinde Hz. Yusuf'un minberde Allah Teala'ya hamd ü senasından sonra Hz. Peygamber'e salavatı, yine Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğüne işaret edici bir unsurdur. Hz. Yusuf köleleri bir şükür nişanesi olarak azat etmiştir. Yazar benzer hadisenin kıyamette Hz. Peygamber için gerçekleşeceğini söylemektedir. Hz. Muhammed bir tahta oturtulacak ve Allah Teala mahşer yerine topalananlara "Ben sizin neyinizim?" سوالını yöneltecektir. Buna karşılık oradaki insanlar "Biz Senin kulunuz." diyecekler, Allah Teala bunun üzerine Hz. Peygamber'e kim iman ettiyse onları affına mazhar kılacak ve cennetiyle nimetlendirecektir. Yazar

²⁹⁵Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 16a-16b.

²⁹⁶Celâlzâde, *Hediiyetü'l-Mü'minîn*, vv. 16b-19b.

bu hikâyeyi Hz. Peygamber'i övücü sıfatlarla ve salavatla bitirmektedir: "Taḥiyyât-ı 'anber-nesîm ve şalavât u teslîmât-ı 'abher-şemîm ol şadr-ı bozorgvâr-ı şakaleyn ve bedr-i nâm-dâr-ı ḥâfîkeyn, şâhibu'l-kibleteyn, ḥulâşa-i kâf u nûn-ı kevneyn, nedîm-i ḥarîm-i ḥarameyn, tâ'îf-i maṭâf-ı 'alameyn, [makşûd-ı vücûd-i 'alemeyn], manşûr-ı memdûḥ-ı Bedr ü Ḥuneyn, nedîm-i esrâr-ı envâr-ı farḳadeyn, çâpuk süvâr-ı meydân-ı kabe kavseyn olan Muḥammed Muştafâ'nun (şalavâtu'llâhi 'aleyhi ve selâmuḥu) merḳad-i münevver-i pâk ve mesned-i mu'aṭṭar-ı tâb-nâklarına nişâr olsun ebedu'l-âbâd."²⁹⁷ Celâlzâde Hz. Peygamber'e dair üçüncü "Naẓm"²⁹⁸ başlıklı na'tında da Hz. Peygamber'e övgülerine devam eder. O; âlemlerin yaratılma sebebi, zavallı insan; onun fermanının kölesidir. Allah o peygamberine ne çok cömertlik vermiştir ki sayılamaz. O cümleye taç olmuştur. Onun şanınin yüceliği dalgalanan denizler gibidir. O; hidayet menziline önder, salıkların yoluna kılavuzdur, ismi istenileni açııcıdır. O; söylediği ile yaptığı bir olandır. Şair okuyucuya seslenerek onu hatırlamakla ruhunun ferahlayacağını, mutluluk kapısının o rûzgâr ile açılacağını; onun ismini vird yapmak gerektiğini, böylece o dilin ateşte yanmayacağını, Dârü's-selâm'ı görmeyi dileyenlerin salatüselam söylemesi lüzumunu dile getirir. Seherde onun ismini anmalı, sabaha onun ismiyle başlamalı, şeriatini unutmamalı, haşirde zor duruma düşmemek için onun pak şeriatından uzaklaşmamalıdır. Ona çokça salatüselam ederek cehennemden kurtulabilinir. Şair onun ravzasına, yani mezarına selam etmekte ve Nişânî mahlasını da zikrederek orada sinesini koymayı yani orada gömülmeyi dilemektedir.

Celâlzâde "Nesr"²⁹⁹ başlıklı üçüncü menḳabeyi Mu'în el-Miskîn'in *Nu'ût-ı Seyyidü'l-Mürselîn*'inden alıntıldığını söyler. Kıyamet günü Müslümanlardan facir ve fasık kişilerden birisi mizanda günahlarının ağır basmasıyla cehenneme sürüklenir. Cehennem kapıları önüne gelindiğinde bir kayanın, kapı önünü kapattığı görülür. Sebebi kayadan sorulunca o facirin kayayı kelime-i şahadetine şahit tuttuğu cevabı verilir. Allah Teala o kulu bu şahitlik sebebiyle affeder. Yazar akabinde "Zihî pâdişâh-ı müfehḥam, zihî seyyid-i veled-i Âdem, sebeb-i âferîneş-i âsmân u felek, bâ'îş-i ârâyîş ü tezyîn-i zümre-i ḳuddüsiyân-ı melek (...)"³⁰⁰ gibi Hz. Peygamber'i övücü vasıfları sıralar ve ona "Allâhumme şallî 'alâ seyyidi'l-enbiyâ'i ve senedi'l-aşfiyâ'i Muḥammedun (şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem)."³⁰¹ şeklinde salavat getirir. Yazar "Ḥikâyet"³⁰² başlıklı kısımda ayetlerden iktibasla Hz. Peygamber'in makbûliyetine

²⁹⁷Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 19a-19b.

²⁹⁸Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 19b-20a.

²⁹⁹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 20a-20b.

³⁰⁰Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 20b.

³⁰¹Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 20b.

³⁰²Celâlzâde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 20b-21a.

kanıtlar getirmeye devam eder. Hz. Peygamber'in ve ashabının düşmanları, müşriklerin "Bir vakit de 'Ey Allah, eğer bu Senin katından gelmiş bir hak kitap ise, hiç durma üstümüze gökten taşlar yağdır veya bize daha acı bir azap ver' demişlerdi."³⁰³ sözüne mukabil Allah Teala'nın "Sen içlerinde olduğun müddetçe onlara azap etmeyecek."³⁰⁴ hitabıyla Hz. Peygamber'in Hz. Allah katında ne derece değerli olduğu belirtilir. Hz. Peygamber "Zihī kıadr-i bülend-i sübhānī, zihī fazl-i ercümend-i Rabbānī ki ol hūlāşa-i 'ālemiyān ve sülāle-i ādemiyān, cür'a-nūş-ı 'ālem-i seyr, hırka-pūş-ı ³⁰⁵ وَلِبَاسٌ شَفَاعَتِي لَاهِلْ ³⁰⁶ "، şehsuvār-ı meydān-ı zāmāyir, şehryār-ı eyvān-ı ³⁰⁷ مُنْجَانُ الَّذِي ³⁰⁸ "، bisāt-ı inbisāṭi ³⁰⁹ "، sefer-i sa'ādet-maḳarrı ³¹⁰ "، server-i enbiyā, rāst-'ahd, dürüst-va'd ve 'aziz-kıadr."³¹¹ şeklinde vasfedilerek övülmesi akabinde onun isminin Muhammed ve künyesinin Ebu'l-Kāsim olduğu ifade edilir. Devam eden "Nazm"³¹⁰da Hz. Peygamber'e hitaben "Ne şāh-ı 'ālem-ārāsın Muḥammed" şeklinde seslenilir ve onun tavsifine geri dönülür. O; âlemleri süsleyen bir şah, enbiyanın güzidesi, faziletin aşikâr sahibidir. Allah Teala ona hükmetme izni vermiştir. Şair onun bu yetki ile ümmetinin günahlarına kalem çekip silmesini istemekte, âlemlere rahmet olarak ümmete şefkatle nazar etmesini dilemektedir. Allah Teala onu arza sultan etmiş, ismini gökyüzüne yazmıştır. Muhammed ismindeki iki mimin biri Raḥmān biri de Raḥīm ismine işaret etmektedir. O evvel ve ahir yaratılanlara şah olmuştur. Şair ikinci defa şefaati istediğinde bulunarak günahkâr olanlara ve ömrünü kötü yolda harcayanlara şefaati etmesini diler. İsmi içinde dal harfi ise Hz. Allah'a delil olmuştur. Ha harfi "hımāye" manasına gelmektedir. Himayesini talep edenler onun köleleridir. İsmi ortası yani mim harfi rahmet mülküdür. Bu yine bütün canlıların ümididir. Mim harfi ayrıca onun, Hz. Allah'ın mahubub olduğuna dairdir. Onun ismi dört harften müteşekkildir. Bu ise raşid dört halifeye işaretir. Yazar böylece bir sonraki nesir kısmında dört halife övgüsüne geçeceğini ihsas ettirmektedir.

Celālzāde dört halife ve ashaba dair "Nesr"³¹¹ başlıklı bölümde, ashaba övgü için yine ilkin Kur'ân'dan iktibas eder: "Onun beraberindekiler ise kâfirlere karşı

³⁰³8/el-Enfāl: 32.

³⁰⁴8/el-Enfāl: 33.

³⁰⁵ "(...) fakat takva elbisesi hepsinden hayırlıdır." (7/el-A'rāf: 26.)

³⁰⁶ "Şefaati ümmetimin büyük günah işleyeninedir."

³⁰⁷ "Rabbini yüce adını tesbih et." (87/el-A'lā: 1.)

³⁰⁸ 17/el-İsrā': 1.

³⁰⁹Celālzāde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, v. 21a.

³¹⁰Celālzāde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 21a-21b.

³¹¹Celālzāde, *Hediyyetü'l-Mü'minîn*, vv. 21b-25a.

çok çetin, kendi aralarında son derece merhametlidirler.”³¹² ayeti ile onların arkadaşlık ve duygudaşlıklarına vurgu yapar. Halifelerin ilki Hz. Ebu Bekir “(...) mağarada bulunan ikinin biri iken (...)”³¹³ ile Kurân’da anılıp övülmüştür. Yazar Hz. Ebu Bekir’in makbuliyetine dair bir başka delili rivayetten getirir. Rivayette insanların yaratıldığı çamurun harcında Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir’in bir bulunduğu söylenilir. Bir başkasında, kıyamette altın tahtlardan birinde Hz. İbrahim, birinde Hz. Muhammed ve birinde Hz. Ebu Bekir’in otaracağı ifade edilir. Bir diğer rivayette Hz. Muhammed’in bir gün, insanlarda üç yüz altmış özellikten birisi olsa cennete gireceği, sözünü dile getirmesine karşılık “Bende onlardan biri var mı?” sorusunu soran Hz. Ebu Bekir’e “Sende hepsi mevcut.” demesi yine Hz. Ebu Bekir’in üstünlüğüne işaret eder. Bunun gibi ahiret gününde insanların cennet derecelerinin hepsinde Hz. Ebu Bekir’in olduğu dile getirilmiş ve o, büyük bir şefaathçi şeklinde gösterilmiştir. Bir Yahudinin Hz. Ebu Bekir’e muhabbeti ve bu muhabbetten dolayı onun günahlarının bağışlanması, anlatılan bir başka menkâbedir. Hz. Ömer içinse yine bir rivayette geçen “Eğer benden sonra bir peygamber gelse idi o Hz. Ömer olacaktı.” denilmektedir. Onun faziletlerinin Hz. Nuh’un ömrü kadar ömre sahip olursa saymakla bitmeyeceği belirtilir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer; Hz. Cebrail ve Hz. Mikâil ile karşılaştırılmış ve onların gökyüzünde, bunların yeryüzünde Hz. Muhammed’in vezirleri olduğu dile getirilmiştir. Hz. Ömer’in dört bin kilise yıkıp dört bin mescid yaptırdığı bilgisine binaen Hz. Muhammed’in Miraç’ta iki katta iki biner meleğin Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir’in dostları için dua ve düşmanları için beddua ettiklerini gördüğü rivayeti metne alınmıştır. Hz. Muhammed, Hz. Osman’ı hilm ve vakarda Hz. İbrahim’e benzetmektedir. Hz. Osman’ın nurunun sema ehline ziya verdiği haberi, Hz. Cebrail tarafından getirilmiştir. Bunun gibi Hz. Peygamber’in; Hz. Osman’a kin besleyen birinin cenaze namazını kıldırmadığı bilgisi, cennette kendisine sunulan bir elmadan çıkan cariye’nin kime ait olduğunu sorduğunda ise o cariye’nin Hz. Osman’a aitliği rivayeti, Hz. Osman’ın makbuliyetine delil olarak sunulur. *Tefsir-i Surâbâdî*’de, Kurân-ı Kerîm’deki on sürede Hz. Ali’ye işaret edildiği bilgisi mevcuttur. Hz. Ali’nin Müslümanlar üzerinde hakkının anne baba hakkı gibi olduğu, ona muhabbetin günahları giderdiği, onun insanoğlunun seyyidi/lideri olduğu dile getirilmiştir. İmam Ebû Hânîfe onun hakkında ondan korkmakla çoğu kişinin Müslüman olduğunu, Hz. Ali gibilerininse sırf Allah’tan korkmakla Müslüman olduğunu söyler. Şair takip eden “*Meşnevî*”³¹⁴’de Hz. Peygamber’in âl ve ashabını övmüştür. Nişânî nazmında ilkin kendine seslenir, anber gibi bir söz söyle ki Hoten miski ile dünya donansın, der. Âl ve ashap için sözünü süt gibi, şeker gibi etmesi gerektiğini söyler. Zira onlar Hz. Peygamber’in yöneticileri, bütün ashap cümle yaratılmışların en iyileridir. O dört halife şavkıyan aylar, sahabe ise parlak birer yıldızdır. Onları zikretmek şereftir. Onlar

³¹²48/el-Fetiḥ: 29.

³¹³9/et-Tevbe: 40.

³¹⁴Celalzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

iki âlemin neticeleri, İslam dininin sütunları, şariat devletinin yol göstericileri, din ve dünya bahçelerinin servileri, şariat yolunun hidayete erdirenleri, şariat şahlarıdır.

Yazar son olarak Hz. Muhammed'in iki torunu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i övgü yerine alır.³¹⁵ Onlar için de "Ve teḥâyâ-yı gevâhir-nişâr ve teslîmât-ı 'anber-bâr-ı deryâ-şumâr, Sıbṭeyn-i ezhereyn ü şemseyn-i envereyn, envâr-ı ziyâ-âşâr feleklerinde necmeyn u kâmereyn."³¹⁶deki gibi Arapça ikil kelimelerle övücü sözler sarf eder ve aşereimübeşşere ve bütün sahabe hakkında hürmetlerini belirterek "Bâkî 'aşere-i mübeşşere-i kirâm ve şaḥâbe-i güzîn-i vâcibu'l-iḥtirâm üzerlerine ki hidâyet iklîminüñ serverleri siyâdet ü sa'âdet ṭarîkinüñ rehberleridür (rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'în)."³¹⁷ şeklinde sözünü sonlandırır ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkındaki "Meşnevî"³¹⁸ye başlar. Hz. Hasan âlin güzellik açısından sultanı iken Hz. Hüseyin'e Allah Teala'nın rahmetinin var olduğu söylenir. Bu ve bundan sonraki beyitlerin ilk mısraında Hz. Hasan ikincisinde Hz. Hüseyin zikredilerek övülür. Hasan cennettin çobanı, Hüseyin cennette ümmetin şahıdır. Hasan müminlerin lideridir, Hüseyin'e ehl-i irfanın hepsi köledir. Hasan Hz. Muhammed'in gözünün nuru, Hüseyin Hz. Muhammed'in övdüğüdür. Hasan cihanı süsleyen bir yıldız, Hüseyin sefa alametlerinin güneşi gibidir. Hasan cennetin süsü, Hüseyin Hz. Muhammed'in sevdiğidir. Hasan âl-i Muhammed'in lideri, Hüseyin âl-i Muhammed'in en büyüğüdür. Şair, Nişânî mahlasıyla Hz. Muhammed'in yolunun toprağı, âl-i âbânın zavallı bir kölesi olduğunu söyleyerek metnini bitirir.

6. Hediyetü'l-Mü'minîn Nüshasından Hareketle Selimnâme'nin Tashihi

Hediyetü'l-Mü'minîn'de geçen ibareyi ilkin vermek, devamında *Selimnâme*³¹⁹ kitabını S harfiyle göstermek suretiyle tespit edebildiğimiz yazım yanlışları ve eksiklikleri şöyle gösterebiliriz: **(1b) 'ivaż:** *gavs S, 1; kulûbını:* *ulûb S; (2a)h'ân:* *lûvân S; 'aẓzeme:* *'azume S; (3a)Vâcib:* *-S;dürce:* *derece S, 2; şinâverleri:* *şinâger S; zülâl:* *-S; (3b)muhbir:* *haber S, 3; kıl:* *ede S; cân:* *lutf S; (4b)murğ:* *merg S; (6b) olup:* *olur S, 5; ḥakâyık:* *hakâret S; (7a) maḥzûn:* *mazûn S; yetim:* *yetîmim S; Kıadr:* *Kad S; evrâdınıñ:* *oranın S; (7b) elimiñden:* *elimden S, 6; (9a) Ben kemîne-i 'âşî-i müzennebe nigâh iderler:* *-S; (9b) kemâhî:* *kemâhiye S; (10a) beyânı ḥûb u melîhdür didiler. Müşteriler feşâhat:* *-S, 8; (10b) himem:* *himmət S; (11a) kıuds ü üns-sîmâña:* *üns-i kud-sîmâna S; (11b) cünûn:* *cünûn-nasîb S, 9; (12b) kevden:* *kevende S, 10; (13b) burûcınıñ:* *hurûc S; münîf:* *zayf S; mu'îni:* *maîn S; (14a) semâ:* *sîmâ S; (14b)*

³¹⁵Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 25a-25b.

³¹⁶Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 25a.

³¹⁷Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, v. 25b.

³¹⁸Celâlzâde, *Hediyetü'l-Mü'minîn*, vv. 25b-26a.

³¹⁹Ahmet Uğur; Mustafa Çuhadar, *Selimnâme*, 1-21.

eblâğ: *iblâğ S, 11; (16a) meydân:* *eyvân S, 12; Me'benâhu fi'r-ravzi hamâmehu: -S; (17a) çok çok:* *cevk cevki S; 'Amârî: imâr S; peder:* *pezer S; cemmâzî: imâr S, 14; (17b) bi-hûş:* *bî-hoşS; hûr:* *havrâ S; (18a) halâyık:* *-S; (18b) şukka:* *şakk S; ittîsâlâtı mufâşalatı: ittîsâlât-ı mefasılını S; (19a) me'âb:* *nisâb S, 15; (19b) kalb:* *kadr S; aşfiyâda: nâfiyâ S; mes'ûd:* *maksûd S; bâdı:* *adı S; ziyâna:* *zebâne S; (20a) pür-hatâ:* *bir hatâ S, 16; (20b) evzân:* *evrân S; mehâr:* *mihâd S; mu'allim:* *muallem S; mûkerrem:* *-S; (21b) maḥbûb Melik-i sermed:* *maḥbûb-ı mülk-i sermed S, 17; Buyurmuşlar ki cümlesi sende mevcûddur: -S, 18; (23a) dükennemeye: döğünmeye S, 19; (24b) eylese şülüşân-i ümmetüm deñlü şevâb bulur. Bir kimesne ḳalbi ve lisânı ile ve bedeni ile muḥabbet: -S; (25a) memdûh:* *memsûb S, 20.*

Sonuç

Bu makalede ikincil kaynaklarda Celalzâde Muştafâ'ya ait müstakil bir eseri olarak anılan *Hediyetü'l-Mü'minîn* isimli metnin aslında yine Celalzâde'ye ait *Selîmnâme*'nin girişi olduğunu tespit edip dile getirdik. Metnin bir sebep-i te'lîfinin olmaması, eserin isminin ser-levhâ dışında zikredilmemesi ve neden bu isim tercih edildiğinin belirtilmemesi, eserin yazım tarihinin olmaması ve bir mukaddime gibi Allah Teala, Hz. Peygamber ve sahabe övgüsü ile bir başka esere başlanılacağı izlenimi verilmesi bizi, bu metnin müstakil bir telif eser olduğu hakkında şüpheye sürükledi. Bunun üzerine yazarın başka eserleriyle yaptığımız karşılaştırma sonucu eserin telif eser değil *Selîmnâme*'nin girişi olduğunu tespit ettik. Bu karışıklığa sebebiyet verenin müstensih olduğu kanaatindeyiz. Müstensih; nüshaya isim vermiş, sondaki beytin tek mısraını çıkarmış, (müstensih yahut sonradan metni harekeleyen kişi) yazarın isim baş harfleriyle (ج م) imza atmıştır. Bu durum okuyucu ve araştırmacıları şaşırtmıştır. Bununla birlikte müstensih eğer isteseydi bu eseri kendine mal edebilirdi. Kanımızca müstensih, mukaddimeyi ayrı bir eser olarak gördüğünden tasarrufta bulunmuş, tashih ettiği mukaddimeye kendi belirlediği ismi vermiştir. Metnin aslında iki eserin bütünlenmesiyle meydana geldiğini düşünmekteyiz. *Selîmnâme*'de; mukaddime, *Selîmnâme* ve ahlaki hikâyeler bulunur. İçerik yönünden Yavuz Sultan Selim'in hayatının anlatıldığı kısım diğerlerinden ayrışır. Bu da mukaddime ve üçüncü kısmın ayrı yazıldığını, sonradan *Selîmnâme*'nin bu ikisi arasına yerleştirildiğini düşündürmektedir.

Hediyetü'l-Mü'minîn süslü, orta, sade ve ağdalı gibi farklı farklı üslupta cümlelerle kurulmuştur. Bu yüzden metnin değişmeyen bir üslubunun olduğunu söylemek yanlıştır. Hatta bazen paragraf içerisinde nesir üslubu değişmektedir. Hikâye alıntılarının asla yakınlığından ötürü üslup orta nesirden süslü nesre, süslü nesirden orta nesre sürekli geçmektedir. Bununla birlikte metnin ağdalı üslupla yazılmış bazı kısımlarını anlamak güçtür. Metnin bu yerleri fasih değildir. Ayrıca mensur metnin dilinde Farsça gramer ve kelime seçimi ağır basmaktadır. Tamlamalar, ikilemeler, ekler yönünden Farsça kelime ve gramerin çoğu yerde

tercih edildiği görülmektedir. Hatta Allah Teala'nın isimlerinde bile bazen Farsça karşılığı kullanılır. Ancak yazarın farklı kelime kullanımına dikkat ettiği ve Türkçe eskicil kelimeleri, hususen sade yazılmış yerlerde, az da olsa tercih ettiği vakidir. Celâlzâde süslü üslupta kurduğu cümlelerini genellikle seci'li bitirmeyi gözetmiş, seci'nin sec'-ender-sec' hariç bütün örneklerini anlatımında kullanmıştır. Metinde seci'-i muraşşa'a yakın cümleler ağırlıktadır. Yazar mutlak seci'i bazı zaman anlamı ve sesi pekiştirmek için tercih etmiştir. Metinde seci' tasarrufu bazen cümle içerisinde bile değişmektedir. Bu da cümlelerin birbirinin tekrarı gibi görünmesini engellemiştir. Yanı sıra yazarın iç kafiye yapıyormuş gibi seci'li kelime seçimi göze çarpmaktadır. Cümlelere seci' tesiri veren etkenlerden bir tanesi de birbirinin iştikâkı kelimelerin aynı cümlelerde kullanılmasıdır. Seci'nin olmadığı yerlerde zıt kelimeler ve anlamlar, eş anlamlı kelimelerle yapılmış ikilemeler ve anlam yönünden birbirinin eşdeğeri cümleler kullanılarak anlatım akıcı hâle getirilmeye, tekdüzelik giderilmeye çalışılmıştır.

Metinde genellikle mensur metinler arasına yerleştirilen ve mensur metinleri konu yönünden birbirine bağlayan, 113 adet meşnevî biçiminde yazılmış beyit bulunmaktadır. Şiirlerin 'arûz kalıbı "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün"dür. Şiirin dili mensur metne nazaran daha sadedir. Bu yine üslup birlikteliğini zedeleyen unsurlardandır. Sadelik sadece kullanılan sözcükler yönünden değil mecaza dayalı söz sanatlarının bulunmaması, mażmûnlardan fazla yararlanılmaması ve meram anlatan bir üslubun şiir dilinde tercih edilmesi dolayısıyladır. Bununla birlikte na't kısmında söz varlığı artmakta, üslup mensur kısma kısmen yaklaşmaktadır. Şiirin söz dizimi genellikle Türkçe gramer söz dizimine uygundur. Şiirde vezin hataları bulunmaktadır. Ayrıca hayal ve anlatım tekrarları ile bölünmüş gibi duran şiirler yer almaktadır. Bundan dolayı şiir kısmının sonradan aceleyle yazılarak metne eklendiği kanaatindeyiz. Şair bütün kafiye türlerini kullanmakla birlikte en fazla mürdef kafiye tercih etmiştir. Yalnız, cinaslı kafiye de kullandığı vakidir. Şairin, itâ-yı celî ve itâ-yı hafî kusurlarını yaptığı çok az yerde revîli olmayan kelimelerle kafiye yaptığı görülmektedir. Nişânî redifler için Türkçe fiil ve eklerden yararlanmıştır. Şiirde bazı yerlerde tasavvuf edebiyatının kavramlarına rastlanmaktadır. Münâcât kısmı bir dua gibi içli iken, na't kısmında Hz. Peygamber tanıtılarak ona salatüselam getirilmesinin önemi üzerinde durulmuş ve ondan şefaât talep edilmiştir. Çehar-yâr-ı güzîn ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e dair şiirlerde de bu zatların vâsfedilme ve tanıtılma konusu esastır. Şiirde telmih, tezat, tenasüp, iştikâk, leffüneşr, iktibas ve nida söz sanatları yapılmıştır.

Metnin muhtevasında Celâlzâde, Allah Teala'yı vâsfetmesinin yanı sıra O'na ismi ve "ey" nidasıyla seslenir, nedamet getirip dua eder ve O'ndan kendisini affetmesini diler. Bu minvalde metnin büyük bir kısmı yazarın kendi günahlarının affi için yazılmıştır, denilebilir. Celâlzâde anlatımında bazı zaman şiirde kullanılan söz sanatlarına başvurur, mażmûnlardan yararlanır ve sık sık ayet ve hadislerden iktibaslar yapar. Yazarın başvurduğu mażmûnlar zaman

zaman tekrar etse de içli bir anlatım yakalanabilmiştir. Celâlzâde menkabeler yardımıyla kendisinin affa mazhar olabileceğini, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmediğini dile getirir. Menkabelerle yazarın kendi hayatı arasında koşutluklar kurulur, kıyaslar yapılır. Münâcât kısmında yedi tane menkabe anlatılır. Na't kısmında genellikle Hz. Peygamber vasfedilerek övülür. Hz. Peygamber semaya, hükümdarlığa, cem meclisine dair mazmûnlarla ve iktibas edilen ayetlerle birlikte vasfedilir; onun Hz. Hakk'ın katında makbuliyeti dile getirilir. Hz. Peygamber'e dair aktarılan menkabeler bu fikre hizmet eder. Hz. Musa ve Hz. Yusuf ile Hz. Yakub hakkında ve akabinde anlatılan hikâyelerde onun diğer peygamberlerden üstünlüğü ve seçkinliği dile getirilir. Dört halifeye övgü kısmında ayet ve hadis alıntıları çoğalmakta, iktibaslar aracılığıyla bu zatlar tanıtılmaktadır. Övgü yerine Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin geçtiğinde yine süslü vasıflarla anlatım ağır basmaktadır. Metindeki Allah Teala'ya övgü ve nedamet kısmının hacim olarak diğer kısımlardan fazla olmasından ötürü *Hediyyetü'l-Mü'minîn*'in bir münâcât olduğu söylenebilir. Yanı sıra metin nasihat verici bir içeriğe de sahiptir. Metinde insanların kimleri ne derecede sevmeleri ve itaat etmeleri gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

YZ Kullanım Beyanı / Declaration of AI use:

Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir. / The author declared that no AI-assisted technologies were used in the creation of this article.

KAYNAKÇA

- Arslan, Harun. "Celâlzâde Mustafa'nın Tercüme-i Meâricü'n-Nübüvve Adlı Eseri Metin-Sözlük-Özel Adlar Dizini-Esmâ-yı Latîfe." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul, 2013.
- Arslan, Mustafa. "Mitik Tasavvurun Siyer Kültürüne Etkileri: Muîneddin el-Miskin'in Meâricü'n-Nübbüvve fî Medârici'l-Fütüvve'si Örneği." *Milel ve Nihal* 15:1 (2018): 58-77.
- ‘Âşık Çelebi. *Meşâ’iru’ş-Şu‘arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Baran, Burhan. "Cevâhiru'l-Ahbar Fî Hasâili'l-Ahyâr İnceleme Metin." Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2011.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 c. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.
- Celâlzâde Muştafâ Çelebi. *Hediyetü'l-Mü'minîn*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no. 7204, 1-26.
- Celâlzâde Muştafâ Çelebi. *Me'âric-i Nebevî Muhtaşar*. İstanbul Araştırmalar Enstitüsü Yazmaları, no. 31, 1-31.
- Demirtaş, Funda. "Celâlzâde Mustafa Çelebi Tabakatu'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik." Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi: Kayseri, 2009.
- Doğru, Rabia. "Hediyetü'l-Müminîn (Nişânî)." *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hediyetu-l-mu-minin-nisani>. (18.12.2024)
- Hüseyin Ayvansarâyî. *Vefeyât-ı Ayvansarayî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Köksal, Fatih, Cihan Okuyucu ve Ahmet Kartal. *Osmanlı Nesri*. Ankara: Kesit Yayınları, 2012.
- Kumru, Coşkun. "Koca Nişancı Celâlzâde Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış." *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* 4:1 (2014): 201-213.
- Laţîfî. *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tebşiratu'n-Nuzamâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Macit, Muhsin. "Münâcât." *DİA*. 31:562-564.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. 4 c. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Muştafâ Cârullahzâde. *Beyânî Tezkiresi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*. 2 c. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Öz, Necmi. "Celâlzâde'nin Kânunnâmesi'nin Tetkik ve Tahlili." Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul, 1966.
- Pala, İskender. "Nasihatnâme." *DİA*. 32: 409-410.
- Peçevî İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*. 2 c. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Riyâzî Muhammed Efendi. *Riyâzu's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Sehî Bey. *Heşt Bihişt*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Saraç, Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Uğur, Ahmet ve Mustafa Çuhadar. *Selîmnâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Onaltıncı Asır Ortalarınca Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâlzâde Mustafa ve Salih Çelebiler." *Bellekten* 22: 87 (1958): 391-441.
- Ünver, İsmail. "Çevri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler." *Türkoloji Dergisi* 11: 1 (1993): 51-89.